

Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas Europos mokyklose

ESPAD – 2011

Tyrimo Lietuvoje ataskaita

Tyrimo atlikimą organizavo Ugdymo plėtotės centras, ataskaitą parengė Irena Šutinienė (Lietuvos socialinių tyrimų centras)

Turinys

1	Tyrimo rezultatų santrauka	3
1.1	Tabako vartojimas.....	3
1.2	Alkoholio vartojimas	4
1.3	Nelegalių ir legalių narkotikų vartojimas.....	6
2	Tyrimo apibūdinimas ir metodologija	9
2.1	Populiacija, iš kurios atrinkti mokiniai apklausai ir atrankinė visuma	9
2.2	Atrankos modelis ir procedūra	11
2.3	Apklausos procedūra ir duomenų įvedimas	13
2.4	Metodologiniai rezultatai	14
3	Tabako vartojimas ir jo kaita	16
3.1	Tabako vartojimo paplitimas ir jo kaitos tendencijos	16
3.2	Pirmųjų bandymų rūkyti amžius	19
3.3	Tabako gaminių prieinamumas	20
3.4	Kai kurie tabako vartojimo veiksniai	21
3.5	Rūkymo keliamos rizikos suvokimas.....	23
4	Alkoholio vartojimas	26
4.1	Alkoholio vartojimo paplitimas, dažnumas ir jų kaitos tendencijos	26
4.2	Alkoholio vartojimo įpročiai.....	32
4.2.1	Vartojamo alkoholio rūšių pasirinkimas ir jų vartojimo dažnumas	32
4.2.2	Girtumo paplitimas ir vartojami alkoholio kiekiai.....	37
4.2.3	Alkoholio vartojimo pradžios amžius.....	40
4.3	Prieinamumas ir vartojimas viešose vietose.....	43
5	Nelegalių ir legalių narkotikų vartojimas ir jo kaita	49
5.1	Nelegalių narkotikų vartojimo paplitimas ir dažnumas	49
5.1.1	Marihuanos/hašišo/kanapių vartojimo paplitimas, dažnumas ir jo kaita	49
5.1.2	Kitų nelegalių narkotikų vartojimas	54
5.2	Legalų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas.....	57
5.3	Pirmųjų bandymų vartoti narkotikus amžius	59
5.4	Nelegalių ir legalių narkotikų prieinamumas	61

1 Tyrimo rezultatų santrauka

1.1 Tabako vartojimas

Tarp 15-16 metų amžiaus Lietuvos mokinių 2011 metais bent kartą gyvenime surūkiusių cigaretę buvo **74 proc.** (79 proc. berniukų ir 70 proc. mergaičių). Per 30 dienų iki apklausos teigė bent kartą rūkę cigaretes **37 proc.** (39 proc. berniukų, 35 - mergaičių), rūkė pastoviai (nurodė, kad per paskutines 30 dienų surūkė vieną ar daugiau cigarečių per dieną) - **24 proc.** (2007 m. - 21 proc.).

Lyginant su 2007 metais, mokinių tabako vartojimas nuo 2007 iki 2011 metų pagal kai kuriuos rodiklius liko toks pat, pagal kai kuriuos - padidėjo.

Šiek tiek padaugėjo nuolat rūkančių cigaretes mokinių. Toliau mažėja tabako vartojimo skirtumai tarp lyčių, 2011 m. jie yra mažiausi per visą ESPAD tyrimų laikotarpį. Rūkančių berniukų daliai beveik nepakitus, padaugėjo dažnai ir pastoviai rūkančių 15-16 m. amžiaus mergaičių.

Tarp 36 Europos šalių Lietuvos paaugliai pagal rūkymo per 30 dienų rodiklį yra 9-oje vietoje (Latvija - 1-oje (43 proc.), Estija - 17-oje (29 proc.), Lenkija - 21-oje (28 proc.)). Mažiausiai rūko Islandijos, Norvegijos, Juodkalnijos, Albanijos paaugliai, daugiausia – Latvijos, Čekijos (42 proc.), Kroatijos (41 proc.) mokiniai.

Surūkiusių pirmą cigaretę 13 metų ir jaunesnių mokinių 2011 m. Lietuvoje buvo **52 proc.** (ESPAD vidurkis – 31 proc.), pradėjusių rūkyti kasdien tokio amžiaus mokinių – 10 proc. (ESPAD vidurkis - 7 proc.). Tabako vartojimo pradžios amžius nuo 2007 iki 2011 metų Lietuvoje pakito nežymiai. Šiek tiek sumažėjo bandžiusių rūkyti labai jaunų - 9 metų ir jaunesnių mokinių dalis, bet pradėjusių rūkyti pastoviai (kasdien) 13 metų ir jaunesnių mokinių (ypač berniukų) šiek tiek padaugėjo.

Tabako gaminių prieinamumas mokiniams Lietuvoje, jų pačių vertinimu, nuo 2007 metų nepakito ir išlieka didesnis už ESPAD vidurkį. Kad jiems būtų lengva ir labai lengva įsigyti cigarečių, 2011 m. nurodė 72 proc. mokinių (ESPAD vidurkis 65 proc., Latvijoje – 74 proc., Estijoje – 70 proc.). Lengviausiai gali įsigyti cigarečių nurodo Čekijos (85 proc.), Danijos ir Švedijos mokiniai (83 ir 80 proc.), sunkiausia jų įsigyti Albanijoje, Moldovoje (26 ir 29 proc.), Islandijoje, Rumunijoje ir Ukrainoje (apie 45 proc.). Rūkymo rizikos suvokimas tarp paauglių nuo 2007 metų iš esmės nepakito, pagal pavienius rodiklius šiek tiek padidėjo ir yra artimas ESPAD vidurkiui.

1.2 Alkoholio vartojimas

Bent 1-2 kartus per gyvenimą nurodė vartoję alkoholį **95 proc.** Lietuvos paauglių. Vartoję alkoholį bent 1-2 kartus per 12 mėnesių iki apklausos Lietuvoje nurodė **85 proc.** paauglių (tarp jų 83 proc. berniukų ir 87 proc. mergaičių), šis procentas panašus Latvijoje (87 proc.) ir Estijoje (85 proc.), Lenkijoje - žemesnis (78 proc.). Pagal šį rodiklį tarp 36 šalių Lietuva yra 15-oje vietoje. Per pastarąsias 30 dienų vartoję alkoholinius gėrimus Lietuvoje teigė **63 proc.** paauglių (63 proc. berniukų, 64 proc. mergaičių), tai - 17 vieta pagal šį rodiklį. Pagal abu pastaruosius rodiklius Lietuva yra aukščiau už ESPAD vidurkį. Mažiausia vartojusių alkoholį per paskutines 30 dienų iki apklausos paauglių buvo Islandijoje (17 proc.), Albanijoje (33 proc.), Norvegijoje (35 proc.), Švedijoje (38 proc.), daugiausia - Čekijoje (79 proc.), Danijoje (76 proc.), Vokietijoje (73 proc.), Graikijoje (72 proc.).

Nuo 2007 iki 2011 metų Lietuvoje visiškai nevartojusių alkoholio abstinėtų skaičius išliko nepakitęs (2-3 proc.), bet šiek tiek sumažėjo vartojusių alkoholį per pastaruosius 12 mėn. ir per 30 dienų iki apklausos mokinių. Sumažėjo alkoholio vartojimo dažnumas, ypač tarp mergaičių, taip pat paskutinio epizodo metu suvartoto alkoholio kiekis.

Kinta vartojamo alkoholio rūšių pasirinkimai: 2007 m. populiariausią tarp 15-16 metų mokinių gėrimą sidrą keičia vėl populiarėjantis, ypač tarp berniukų, alus, antroje vietoje tarp abiejų lyčių paauglių vartojamų gėrimų - vynas.

Lietuvos paaugliai pagal paskutinio vartojimo epizodo metu suvartotą gryno alkoholio kiekį yra žemiau už Europos vidurkį. Lietuvos mokiniai 2011 m. paskutinio epizodo metu suvartojo **43 mililitrus** gryno alkoholio (ESPAD vidurkis - 51 ml), Latvijos - 50, Estijoje - 60, Lenkijos - 53 mililitrus. Lietuvoje, Latvijoje ir Lenkijoje dauguma paauglių per paskutinį vartojimo atvejį gėrė alų, Estijoje - stipriuosius gėrimus.

Bent kartą gyvenime buvę girti nurodė daugiau kaip **60 proc.** paauglių, bent kartą per pastaruosius metus – **43 proc.**, o bent kartą buvo girti per paskutinį mėnesį iki apklausos - **20 proc.** (22 proc. berniukų, 18 proc. mergaičių). Šis rodiklis irgi kiek aukštesnis už ESPAD vidurkį (17 proc.); Latvijoje per paskutinį mėnesį iki apklausos buvo girti 18 proc., Estijoje - 12 proc., Lenkijoje - 13 proc. Girtumo paplitimas nuo 2007 metų nepakito, kiek sumažėjo girtumo atvejų dažnumas.

Paauglių alkoholio prieinamumo vertinimas nuo 2007 metų nepakito ir išlieka artimas ESPAD vidurkiui: **80 proc.** paauglių nurodė, kad jiems būtų labai lengva ir gana lengva įsigyti kokio nors alkoholio (Europos vidurkis - 81 proc.). Bet pagal kitą rodiklį - paauglių nurodomą alkoholio įsigijimo per 30 dienų iki apklausos atvejų skaičių – Lietuvos rodikliai kiek skiriasi nuo ESPAD vidurkio: daugiau negu vidutiniškai tarp ESPAD šalių - **43 proc.** - Lietuvos mokinių per pastarąsias 30 dienų nurodė pirkę alkoholio savo reikmėms parduotuvėje (vidurkis 37 proc.), tuo tarpu mažiau negu vidutiniškai – pirkę ir gėrę alkoholio bare, kavinėje, diskotekoje (Lietuvoje - 28 proc., ESPAD vidurkis – 45 proc.). Lengviausiai įsigijami gėrimai, mokinių nuomone – alus ir sidras.

Pagal alkoholio vartojimo pradžios amžių Lietuvos paaugliai taip pat yra kiek aukščiau už vidurkį: kad išgėrė bent vieną taurę kokio nors alkoholinio gėrimo būdami jaunesni negu 13 metų, nurodo **67 proc.** Lietuvos mokinių (ESPAD vidurkis - 57 proc.), kad bent vieną kartą buvo girti jaunesni negu 13 metų – nurodė **18 proc.** Lietuvos penkiolikamečių (ESPAD vidurkis – 12 proc.). Lyginant su 2007 metais, alkoholio vartojimo pradžios amžius Lietuvoje šiek tiek padidėjo, sumažėjo mokinių, pradėjusių vartoti alkoholį kai jie buvo 11 m. ir jaunesni.

Lietuvos paauglių alkoholio vartojimo rizikos suvokimas kiek aukštesnis už ESPAD vidurkį: neigiamas alkoholio vartojimo pasekmes jie vertina kiek aukščiau, negu dauguma, teigiamas – kiek žemiau (bet pagal vartojimo rodiklius jie yra aukščiau vidurkio).

1.3 Nelegalių ir legalių narkotikų vartojimas

2011 metais bent 1-2 kartus gyvenime vartojusių kokį nors nelegalų narkotiką paauglių buvo šiek tiek daugiau negu vidutiniškai Europos šalyse – **21 proc.** (27 proc. berniukų ir 16 proc. mergaičių), ESPAD vidurkis - 18 proc. Nuo 2007 m. tokių mokinių padaugėjo maždaug 1 proc. Kaimyninėse šalyse bent 1-2 kartus gyvenime vartojusių kokį nors nelegalų narkotiką paauglių buvo daugiau negu Lietuvoje: Latvijoje 27 proc., Estijoje 26 proc., Lenkijoje 25 proc. Daugiausia tokių mokinių buvo Čekijoje (43 proc.), Prancūzijoje (39 proc.), mažiausia – Norvegijoje, Švedijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje, Moldovoje, Serbijoje, Albanijoje - nuo 5 iki 9 proc.

Didžiausia dalis mokinių vartojo marihuaną/hašišą (kanapes) - **20 proc.** (25 proc. berniukų ir 14 mergaičių, ESPAD vidurkis 17 proc.). Kanapių vartojimo paplitimas nuo 2007 m. Lietuvoje padidėjo 2 proc., didėjant vartojusių jas 1-2 kartus per gyvenimą paauglių skaičiui. Kitų nelegalių narkotikų vartojimas pakito mažai, kai kurių - sumažėjo. Vartojusių bent 1-2 kartus gyvenime kokį nors nelegalų narkotiką, išskyrus kanapes Lietuvos paauglių skaičius atitinka ESPAD vidurkį – **6 proc.** (berniukų 7, mergaičių 5 proc.). Estijoje ir Latvijoje tokių mokinių – 8-9 proc. Daugiausia vartojusių kitus nelegalius narkotikus, išskyrus kanapes – Monake, Bulgarijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, mažiausia – Norvegijoje, Suomijoje, Švedijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje (po 3 proc.).

Kitų nelegalių narkotikų vartojimas pakito nedaug: sumažėjo ekstazi, anabolinių steroidų, amfetaminų, LSD ir kitų haliucinogenų, kreko vartojimas, šiek tiek padidėjo kokaino, heroino, haliucinogeninių grybų vartojimas.

Visi nelegalūs narkotikai labiau paplitę tarp berniukų negu tarp mergaičių, lyčių skirtumai nuo 2007 metų padidėjo, sumažėjus mergaičių vartojimui. Berniukų taip pat daugiau tarp vartojančių juos dažniau. Didžiuosiuose miestuose nelegalūs narkotikai paplitę beveik dvigubai labiau negu kaimo vietovėse.

Nelegalių narkotikų prieinamumas, mokinių vertinimu, šiek tiek sumažėjo, bet jie kiek dažniau susiduria su progomis pabandyti kanapių (nors jų ir nevartojo).

Vartojusių bent kartą per gyvenimą legalias psichoaktyvias medžiagas - raminamuosius ar migdomuosius vaistus, gydytojui nepaskyrus - paauglių Lietuvoje buvo **13 proc.**, tarp jų 7 proc. berniukų ir 19 proc. mergaičių. Nors nuo 2007 metų jų vartojimas 2 proc. sumažėjo, Lietuvos paaugliai pagal jų nurodomą šių medžiagų vartojimą yra trečioje vietoje po Lenkijos (15 proc.) ir Monako (14 proc.) ir jų dalis dvigubai viršija ESPAD vidurkį (6 proc.).

Kitas legalias psichoaktyvias medžiagas – inhaliantus - bent kartą per gyvenimą nurodė vartoję **7 proc.** Lietuvos paauglių (tai kiek žemiau už vidurkį – 9 proc.). Bet inhaliantų vartojimo paplitimas tarp Lietuvos mokinių nuo 2007 metų padidėjo daugiau negu dvigubai (2007 m. juos nurodė vartoję 3 proc.). Inhaliantai labiausiai paplitę tarp kaimų ir miestelių bei mažesnių miestų mokinių, dvigubai mažiau – tarp didžiųjų miestų mokinių.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad pagal pagrindinius tyrimo rodiklius Lietuvos rezultatai nuo bendro ESPAD vidurkio labai reikšmingai nesiskiria, išskyrus aukščiau minėtus atvejus: Lietuva yra daugiau negu dvigubai aukščiau už vidurkį pagal gydytojų nepaskirtų raminamųjų/migdomųjų vaistų vartojimą; aukštesni už ESPAD vidurkį yra ir rūkymo bei alkoholio vartojimo per 30 dienų iki apklausos rodikliai, šiek tiek aukštesni taip pat kanapių vartojimo per gyvenimą rodikliai. Ryškiau žemesni už ESPAD vidurkį yra per paskutinį vartojimo atvejį suvartoto alkoholio kiekio rodikliai.

Lyginamieji pagrindinių tyrimo rodiklių duomenys

Šalis	Rūkymas per paskutines 30 d.	Alkoholio vartojimas per paskutines 30 d.	Per paskutinį epizodą suvartoto gryno (100%) alkoholio kiekis centilitrais	Marihuanos vartojimas per gyvenimą	Kitų narkotikų (be marihuanos) vartojimas per gyvenimą	Raminamųjų vaistų vartojimas be leidimo	Inhaliantų vartojimas per gyvenimą
Albanija	13	32	3,0	4	6	8	3
Belgija	26	69	4,7	24	9	8	7
Bosnija ir Hercegovina	15	47	3,6	4	2	4	5
Bulgarija	39	64	4,0	24	10	3	4
Kroatija	41	66	6,6	18	5	5	28
Kipras	23	70	4,5	7	7	11	8
Čekijos Respublika	42	79	5,6	42	8	10	8
Danija	24	76	9,7	18	5	4	4
Estija	29	59	6,0	24	8	8	15
Farerų Salos	31	44	6,2	5	3	2	6
Suomija	34	48	7,5	11	3	7	10
Prancūzija	38	67	..	39	10	11	12
Vokietija	33	73	5,6	19	8	2	10
Graikija	21	72	4,2	6	5	9	14
Vengrija	37	61	5,2	19	8	9	10
Islandija	10	17	4,8	10	4	8	3
Airija	21	50	6,7	18	6	3	9
Italija	36	63	4,1	21	6	10	3
Latvija	43	65	5,0	24	9	4	23
Lichtenšteinas	32	66	5,1	21	8	2	10
Lietuva	37	63	4,3	20	6	13	7
Malta	22	68	4,7	10	6	3	14
Moldova	15	..	2,7	5	4	2	2
Monakas	38	69	..	12	11	14	13
Juodkalnija	12	38	3,3	5	5	5	6
Norvegija	14	35	7,1	5	2	4	5
Lenkija	28	57	5,3	23	7	15	8
Portugalija	29	52	5,0	16	8	7	6
Rumunija	29	49	3,1	7	5	3	7
Rusija	31	37	3,8	15	5	2	9
Serbija	20	52	4,2	7	3	7	5
Slovakija	39	60	5,3	27	7	4	10
Slovėnija	32	65	5,4	23	6	5	20
Švedija	21	38	7,0	9	4	8	11
Ukraina	29	54	4,2	11	4	2	3
Vidurkis	28	57	5,1	17	6	6	9

2 Tyrimo apibūdinimas ir metodologija

ESPAD – tarptautiniai lyginamieji tyrimai, kas ketverius metus atliekami daugelyje Europos valstybių nuo 1995 metų. Pagrindinis ESPAD tikslas – surinkti tinkamus palyginimui duomenis apie alkoholio, tabako ir narkotikų vartojimą 15-16 m. amžiaus mokinių grupėje įvairiose Europos valstybėse. Lietuva dalyvauja šiame tinkle nuo 1995 metų. Tyrimą inicijavo ir koordinuoja Švedijos informacijos apie alkoholį ir narkotikus taryba, bendradarbiaujama su Pompidou grupe prie Europos tarybos. 2011 m. buvo apklausta daugiau kaip 100 tūkst. 15-16 metų mokinių 37 - iose Europos šalyse (kol kas pateikti 36 šalių duomenys). 2011 metais atlikto tyrimo atrankinė visuma – gimę 1995 m. (Lietuvoje vidutiniškai 15,8 m. amžiaus) bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai (išskyrus besimokančius specialiosiose mokyklose ir klasėse). Anketinė apklausa atlikta 128 Lietuvos mokyklose, apklausti 2476 gimę 1995 m. mokiniai. Apklausa mokyklose vyko 2011 m. gegužės 17-31 d.

2.1 Populiacija, iš kurios atrinkti mokiniai apklausai ir atrankinė visuma

Kaip ir numatyta projekto plano rekomendacijose¹, tyrime siekta reprezentuoti visus gimusius 1995 metais Lietuvos bendrojo lavinimo ir kitų mokyklų mokinius, išskyrus specialiųjų mokyklų ar specialiųjų klasių mokinius, turinčius rimtų mokymosi sutrikimų ar rimtų psichikos sutrikimų. Mokinių, gimusių ne 1995 metais, anketos buvo atmestos pagal tyrimų centro pateiktą sintaksę tvarkant nacionalinę duomenų bazę.

2010 metais Lietuvoje gyveno 38 524 gimę 1995 metais jaunuoliai. Iš jų 2010/2011 mokslo metų pradžioje 37 376 (97 proc. kohortos) mokinių mokėsi bendrojo lavinimo (įskaitant gimnazijas, suaugusiųjų, jaunimo mokyklas ir specialiąsias mokyklas bei kt.) mokyklose.

Lietuvoje, be specialiųjų mokyklų ir klasių, dėl praktinių priežasčių (apklausos organizavimo ir atlikimo sunkumų) į atrankinę visumą taip pat nebuvo įjungti vaikų socializacijos centrai (juose mokėsi 38 gimę 1995 metais mokiniai), sanatorinės mokyklos (apie 50 mokinių), suaugusiųjų mokyklos (jas lankė 49 kohortos mokiniai).

¹ Björn Hibell and Ulf Guttormsson (2010). *ESPAD Handbook 2010*. Stockholm: CAN; Bjarnason T (2006). *Guidelines for Sampling Procedures in School Surveys on Alcohol and other Drugs*. Stockholm: CAN

Absoliuti tiriamos populiacijos (siekiamos reprezentuoti mokinių grupės) dalis – **98, 8** proc. – 2010/2011 mokslo metais mokėsi trijose mokymo pakopose - bendrojo lavinimo mokyklų 8 - oje klasėje - 9% tiriamos populiacijos - 3425 mokiniai, 9 - oje (arba šią pakopą atitinkančioje gimnazijų 1 klasėje) – 80% tiriamos populiacijos - 29 566 mokiniai, ir 10-je klasėje (arba šią pakopą atitinkančioje gimnazijų 2 klasėje) – 10% tiriamos populiacijos - 3747 mokiniai. Neįjungtose į tiriamą visumą (populiaciją) mokyklose mokėsi apie 1,3 proc. tiriamo amžiaus bendrojo lavinimo mokyklų mokinių.

Dėl praktinių 2011 metų apklausos aplinkybių – mažesnio finansavimo ir atidėto dėl vėluojančio finansavimo apklausos laiko (ji vyko gegužės pabaigoje, kai 10-tų klasių mokiniai laikė pagrindinės mokyklos baigimo egzaminus) atrankinę visumą teko sumažinti iki reprezentuojančios 80 proc. tiriamos populiacijos visumos: mokiniai apklausai atrinkti tik iš 9-tų klasių. Atmetus besimokančius 8-ose, 10-ose ir kitose klasėse kohortos mokinius bei minėtas mokyklas, atrankinę visumą sudaro **29 369** mokiniai.

8-tų ir 10-tų klasių įjungimas į apklausą būtų labai padidinęs tyrimo kainą, nes būtų tekę apklausti apie 6-7 tūkstančius mokinių, kadangi 8-ose ir 10-ose klasėse jie sudaro tik po 9-10 proc., o pagal tyrimo metodinius reikalavimus turi būti apklausta visa klasė. Kita vertus, šis sumažinimas neturėtų turėti didelės įtakos tyrimo reprezentatyvumui pagal pagrindinius tiriamus rodiklius (tabako, alkoholio, kitų narkotikų vartojimą), nes, kaip rodo ankstesnių - 2007. ESPAD tyrimų bei kitų Lietuvoje atliktų tyrimų duomenys, šių medžiagų vartojimas linijine proporcija didėja nuo 8-os iki 10-os klasės (aštuntokų vartojimas tokiu pat laipsniu mažesnis už 9-tų klasių mokinių, koku dešimtų klasių mokinių didesnis), be to, 8-ose ir 10-ose klasėse mokosi maždaug vienoda gimusių 1995 metais mokinių dalis. Todėl galima manyti, kad šių abiejų klasių išjungimas iš atrankinės visumos neturėtų dideliu laipsniu sumažinti tyrimo reprezentatyvumo ir rezultatų palyginamumo. Bet vis dėlto visiškai patikimai galima tvirtinti tik tai, kad ši atrankinė visuma reprezentuoja besimokančius devintose klasėse gimusius 1995 metais mokinius. Tiriant rezultatų palyginamumą su 2007 metų apklausos, kai buvo apklausti visų trijų klasių mokiniai, pagal visus pagrindinius ESPAD rodiklius buvo palyginti 8-10-tų ir 9-tos klasės 2007 metų rezultatai ir nustatyta, kad pagal visus tabako, alkoholio ir absoliučią daugumą narkotikų vartojimo rodiklių tarp šių mokinių grupių statistiškai reikšmingų skirtumų nėra, išskyrus keturis nelegalių narkotikų vartojimo rodiklius,

kuriuos nurodė vartoję visumoje mažiau negu 1 proc. mokinių: ekstazi per paskutines 30 dienų, heroinas, krekas ir haliucinogeniniai grybai bent kartą per gyvenimą. Tad 2011 metų rezultatus galima lyginti su 2007 metų, bet, lyginant keturių minėtų rodiklių duomenis tikslinga rezultatus tikrinti, atskirai lyginant tik su 2007 metų 9-tų klasių rezultatais.

Atrankinė visuma kiek mažesniu laipsniu negu besimokančius bendrojo lavinimo mokyklose gimusius 1995 metais mokinius reprezentuoja visą kohortą, nes pagal statistiką 3 proc. gimusių 1995 metais Lietuvos gyventojų nesimokė mokyklose. Kadangi dėl krizės metu padidėjusios migracijos ši statistika galėjo būti netiksli, kohortos reprezentavimo laipsnį sunku įvertinti.

2.2 Atrankos modelis ir procedūra

Atrankos tipas – **dviejų pakopų stratifikuota klasterinė (lizdinė) atranka**. Atrankos vienetas (klasteris) – mokyklos klasė. Atranka stratifikuota pagal urbanizacijos laipsnį, išskiriant tris jo lygius: 1) didžiuosius miestus, 2) rajonų centrus ir kitus miestus, 1) kaimus ir miestelius. Klasteriai buvo – pirmoje pakopoje mokyklos, antroje – klasės.

Kaip reikalaujama metodiniuose nurodymuose, siekta apklausti 2400 mokinių, gimusių 1995 metais, todėl, atsižvelgiant į galimą nedalyvaujančių apklausoje mokinių dalį (nebuvusių tą dieną mokykloje, atsisakusių ir pan.), atranka skaičiuota 2700 mokinių. Atsižvelgiant į gimusių 1995 metais mokinių proporcijas devintose klasėse, apskaičiuotas reikalingų apklausti jose mokinių skaičius. 9-se klasėse tiriamos kohortos mokiniai sudaro 79,85 proc. mokinių, o atrankos vienetas yra klasė. Todėl imties dydis skaičiuotas pagal formulę n/x , kur x reiškia gimusių 1995 metais mokinių dalį devintose klasėse, n - reikiamą apklausti šios kohortos mokinių skaičių. Todėl reikiamų apklausti mokinių skaičius padidėjo iki 3375. Į atrankinę visumą buvo įtraukti šių bendrojo lavinimo mokyklų tipų mokiniai: pagrindinių, vidurinių, gimnazijų, jaunimo mokyklų, konservatorijų ir menų gimnazijų. Pastarosios atrankos metu į imtį nepakliuvo, nes jų atrankinėje visumoje santykinai nedaug.

2.1 lentelė. Atrankinė visuma pagal mokyklų tipus

Mokyklos tipas	Mokyklų skaičius	Klasių skaičius
Pagrindinės	496	461
Vidurinės	285	485
Gimnazijos	212	780
Menų gimnazijos	4	8
Konservatorijos	4	4
Jaunimo mokyklos	18	23
Viso	1019	1761

Mokyklos apklausai buvo atrinktos atsitiktinai iš visų mokyklų, kuriose yra bent viena devinta klasė, sąrašo. Kiekvienai stratai buvo sudarytas atskiras sąrašas. Mokinių, kuriuos reikia atrinkti kiekvienoje stratoje skaičius, buvo apskaičiuotas proporcingai tos stratos mokyklose besimokančių devintų klasių mokinių skaičiui. Reikiamų atrinkti klasių skaičius apskaičiuotas padalijus mokinių, kuriuos reikia apklausti konkrečioje stratoje skaičių iš vidutinio tos stratos 9 klasės dydžio. Mokyklos tikimybė būti atrinktai proporcingai priklausė nuo devintos klasės mokinių skaičiaus toje mokykloje. Atrinkus mokyklas, buvo sudaryti kiekvienos stratos atrinktų mokyklų sąrašai.

Po to buvo susisiekiama su atrinktomis mokyklomis siekiant gauti jų vadovų sutikimą dalyvauti apklausoje, kartu patikslinant duomenis apie mokinių skaičių devintose klasėse ir devintų klasių skaičių mokykloje. Remiantis šiais duomenimis, buvo perskaičiuotas tikėtinų apklausti mokinių skaičius – imties dydis.

Kiekvienoje mokykloje, kuriose buvo daugiau negu viena 9-ta klasė, klasė apklausai buvo atrinkta atsitiktinai, atsižvelgiant į klasės dydžius toje mokykloje.

2.2 lentelė. Atrinktų mokyklų skaičius (mokyklos, su kuriomis kontaktuota)

Mokyklos tipas	Mokyklų skaičius
Pagrindinės	29
Vidurinės	34
Gimnazijos	66
Viso	129

2.3 lentelė. Apklausoje dalyvavusių mokyklų skaičius

Mokyklos tipas	Mokyklų skaičius	Klasių skaičius
Pagrindinės	29	29
Vidurinės	33	33
Gimnazijos	66	66
Viso	128	128

Atsisakė dalyvauti apklausoje tik viena mokykla. Ji buvo pakeista kita atsitiktinai atrinkta tos pačios stratos to paties tipo mokykla.

2.3 Apklauso procedūra ir duomenų įvedimas

Apklausa atlikta 2011 m. gegužės 17-31 d. Apklausą atliko – Vilniuje ir netolimose mokyklose – specialiai parengti interviuotojai, kitose mokyklose – mokyklų direktorių ar pavaduotojų pasiūlyti mokytojai.

Viso apklausta 2625 mokiniai. Pagal tyrimų centro pateiktą sintaksę atmetus neatitinkančias tyrimo reikalavimų (tarp jų gimusių ne 1995 metais) mokinių anketas, tyrimo duomenų bazėje kaip tinkami naudoti liko **2476** mokinių atsakymai.

2012 m. balandžio mėnesį atrinktų mokyklų direktoriams buvo išsiųsti Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos laišakai bei ESPAD tyrimo organizatorių laišakai, kuriuose paaiškinami tyrimo tikslai ir prašoma leidimo atlikti apklausą. Išsiuntus laiškus, su mokyklų direktoriais arba pavaduotojais buvo susisiektas telefonu ir, gavus sutikimą atlikti apklausą, patikslintas 9-tų klasių skaičius mokykloje ir mokinių skaičius jose. Ši informacija buvo panaudota atrinktose mokyklose atrenkant klases apklausai. Gavus sutikimą, direktorių arba pavaduotojų prašyta rekomenduoti asmenį, kuris padėtų organizuoti ir atlikti apklausą, dažniausiai rekomenduoti mokyklų psichologai arba socialiniai pedagogai. Mokyklose, kuriose šių specialistų nėra, rekomenduoti mokytojai. 28 -iose Vilniaus miesto ir netoli Vilniaus esančiose mokyklose apklausą atliko ir anketas nuvežė bei parvežė kvalifikuoti interviuotojai, likusiose 100 mokyklų apklausą atliko mokyklų psichologai ar socialiniai pedagogai bei mokytojai.

Anketos buvo pristatytos į mokyklas ir gražintos į tyrimo centrą paštu arba nuvežtos ir parvežtos interviuotojų tose mokyklose, kur tyrimą atliko interviuotojai (28 mokyklose). Anketos paštu siųstos dideliame voke, į kurį buvo įdėtas kitas didelis vokas su atgaliniu tyrimo centro adresu, anketos neužklijuotuose vokuose, laiškas–instrukcija tyrimą vedančiam mokytojui/mokyklos psychologui, klasės ataskaitos forma ir oficialus Švietimo ir mokslo ministerijos laiškas. Laiške tyrimą vedančiam asmeniui išdėstyta, kokią klasę reikia apklausti, nurodyti anketų gražinimo terminai, apklausos instrukcijos; pastarojoje buvo išdėstyta standartinė tyrimo vedimo instrukcija, ypač prašant pabrėžti apklausos anonimiškumą ir rimto ir sąžiningo pildymo svarbą, informuojant mokinius apie tyrimą. 12-kai mokyklų reikėjo telefonu priminti apie pasibaigusį anketų gražinimo terminą.

Mokiniam užpildyti buvo išdalintos anketos ir vokai. Užpildžius prašyta anketą įdėti į voką ir užklijuoti. Mokyklose, kur apklausą atliko interviuotojai, klasėje dalyvaudavo ir mokytojas, padedantis palaikyti tvarką ir užpildyti klasės ataskaitą.

Duomenys įvesti rankiniu būdu. Po įvedimo 5% atsitiktinai atrinktų anketų (136 anketos) buvo įvestos iš naujo, siekiant nustatyti įvedimo klaidų procentą. Klaidų rasta 4,5 proc. anketų.

2.4 Metodologiniai rezultatai

Apklausą vykdę interviuotojai ir mokyklų psychologai/socialiniai pedagogai/mokytojai nepastebėjo didesnių problemų ar trukdžių anketų pildymo metu. Klasių ataskaitose jie nurodė, kad dauguma mokinių (*kad visi arba beveik visi - 64 %, kad dauguma - 19%*) domėjosi anketa ir dirbo rimtai. Neramumų, trukdymų, kuriuos sukėlė keli mokiniai, pastebėta 29% mokyklų, neramumų, kuriuos kėlė apie pusę klasės – vienoje mokykloje. 68 % mokyklų tyrimą vedusieji asmenys nepastebėjo jokių trukdymų. Vidutinis anketos pildymo laikas (apie 30 minučių) buvo trumpesnis negu 2007 metais, nes šį kartą anketa buvo trumpesnė (atsižvelgiant į 2007 metais pildžiusių anketą kai kurių mokinių nusiskundimus, kad anketa per ilga, mažiau įdėta neprivalomų klausimų).

Apklausą atlikusių pedagogų pastebėjimai ir komentarai daugiausia teigiami, jie pabrėžia problemos aktualumą ir tyrimo reikalingumą. Vienas pedagogas išreiškė

abejonę, kad anketa apie psichoaktyvias medžiagas kartu informuoja mokinius apie jas ir gali paskatinti kai kurių mokinių susidomėjimą jomis.

Didesnių anketos supratimo problemų apklausos vedėjai nepastebėjo. 49% vedusių apklausą pedagogų nuomone, anketa mokiniams buvo *veikia lengva*, 34% nuomone - *nei lengva, nei sunki* ir 7% apklausą vedusių interviuotojų/pedagogų nuomone, anketa buvo mokiniams *veikia sunki*.

Tėvų sutikimo pildyti ESPAD anketą mokyklos galėjo prašyti arba neprašyti savo nuožiūra; dalis mokyklų prašė tokio sutikimo. Negavo tėvų sutikimo pildyti anketą viso 26 mokiniai. Kai kuriose mokyklose tėvų sutikimai vėlavo, todėl jose apklausa atlikta keliomis dienomis vėliau. Kai kurie mokiniai pildė anketas dar nežinodami, ar gaus tėvų sutikimą. Bet tėvų nusiskundimų šiuo klausimu nebuvo.

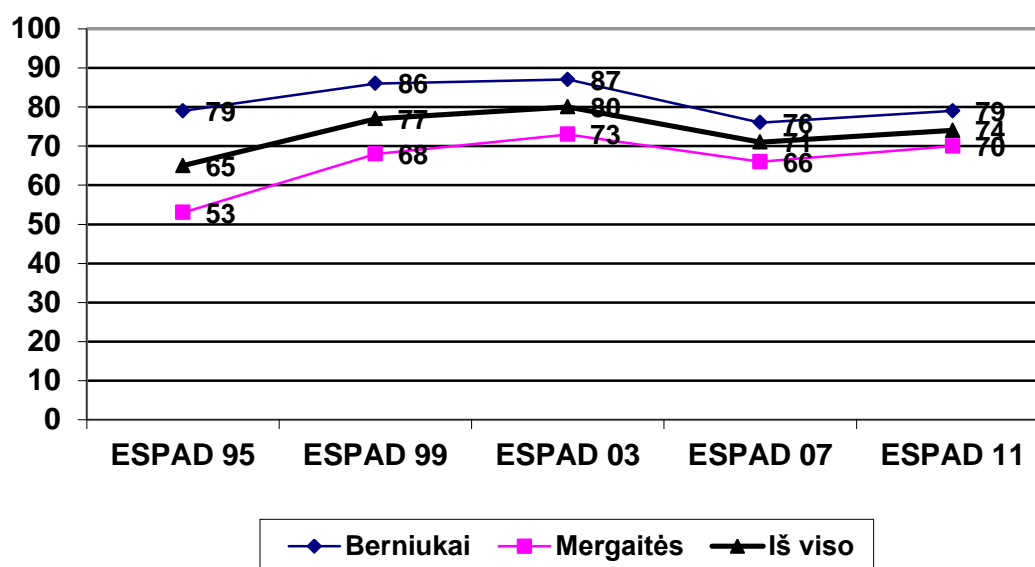
3 Tabako vartojimas ir jo kaita

3.1 Tabako vartojimo paplitimas ir jo kaitos tendencijos

Tarp 15-16 metų amžiaus Lietuvos mokinių 2011 metais bent kartą gyvenime surūkiusių cigaretę buvo **74 proc.** (78 proc. berniukų ir 70 proc. mergaičių), ESPAD vidurkis 54 proc.

Kelių ESPAD tyrimų duomenų palyginimas rodo, kad 15-16 metų amžiaus mokinių tabako vartojimas Lietuvoje, nuo 2003 iki 2007 metų ženkliai sumažėjęs, nuo 2007 iki 2011 pagal daugumą rodiklių keliais procentais padidėjo, pagal kai kuriuos rodiklius - liko toks pat. Berniukų ir mergaičių vartojimo padidėjimas maždaug toks pat. Duomenys pateikti 3-1 diagramoje.

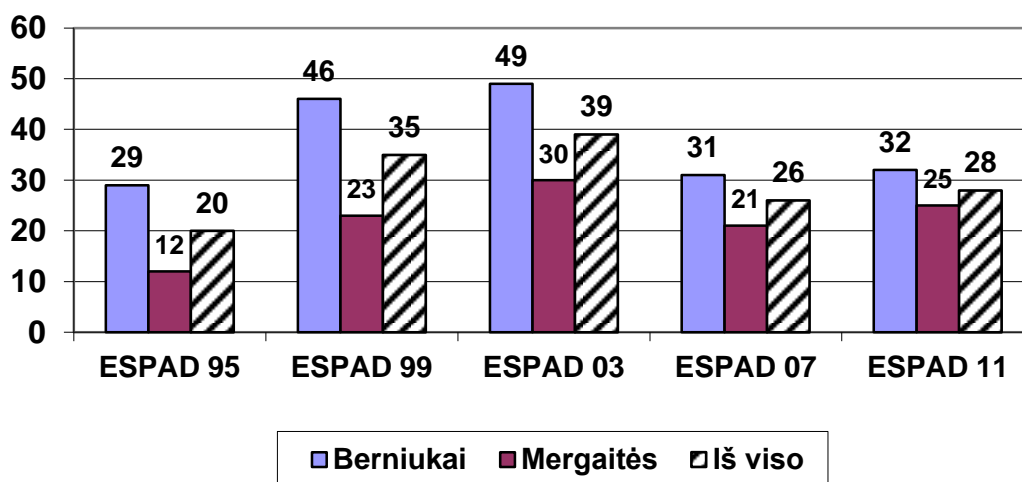
3-1 diagrama. Bent kartą gyvenime rūkė cigaretes (proc.)

Rūkymo kaip įpročio paplitimą tarp mokinių tiksliau nusako rūkymo dažnis 40 ir daugiau kartų per gyvenimą ir rūkymas per paskutines 30 dienų. Rūkiusių 40 ir daugiau kartų per gyvenimą berniukų procentas liko praktiškai nepakitęs, bet padaugėjo dažnai ar pastoviai rūkančių mergaičių (3-2, 3-3 diagramos). Ypač padaugėjo rūkiusių per paskutines 30 dienų mergaičių procentas.

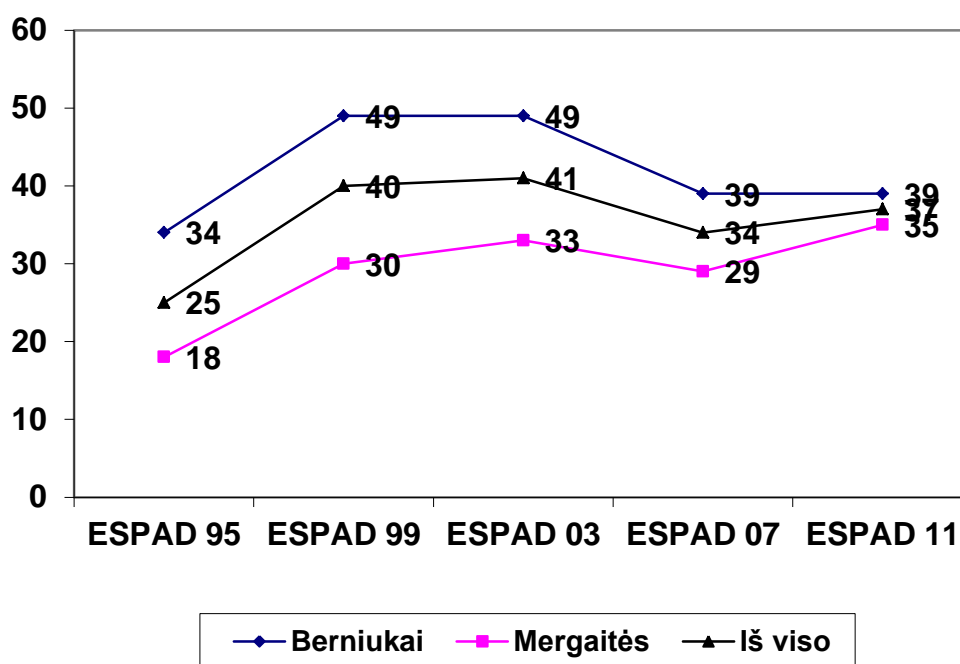
3-2 diagrama. 40 ir daugiau kartų per gyvenimą rūkę cigaretės mokiniai (proc.)

40 ir daugiau kartų per gyvenimą rūkė (proc.)

3-3 diagrama. Rūkė per paskutines 30 dienų (proc.)

Rūkė per paskutines 30 dienų (proc.)

Kaip matome iš diagramos 3-3, bent kartą per 30 dienų iki apklausos nurodė rūkę **37 proc.** Lietuvos paauglių (39 proc. berniukų ir 35 proc. mergaičių, ESPAD vidurkis 28 proc.).

Tarp 36 Europos šalių Lietuvos paaugliai pagal rūkymo bent kartą per 30 dienų rodiklį yra 9-je vietoje (Latvija - 1-oje - 43 proc., Estija - 17-oje - 29 proc., Lenkija - 21-oje - 28 proc.), Mažiausiai rūko Islandijos, Norvegijos, Juodkalnijos, Albanijos paaugliai, daugiausia – Latvijos, Čekijos (42 proc.), Kroatijos (41 proc.) mokiniai. Rūkė pastoviai (nurodė, kad per paskutines 30 dienų surūkė vieną ar daugiau cigarečių per dieną) - **24 proc.** (2007 m. - 21 proc.), ESPAD 2011 m. vidurkis 21 proc. Latvijos ir Estijos rodikliai šiuo atžvilgiu panašūs į Lietuvos. Pagal visus aptartus rodiklius Lietuva yra aukščiau už ESPAD vidurkį.

2007 m. rūkančių kasdien paauglių buvo **21** proc, tad nuolat rūkančių cigaretes mokinių padaugėjo, nors nelabai dideliu laipsniu. Dar 15 procentų mokinių per paskutines 30 dienų surūkė mažiau negu po 1 cigaretę per dieną, visai nerūkė per šį laikotarpį 63 proc. mokinių.

Tabako vartojimo skirtumai tarp lyčių toliau mažėjo, 2011 m. šie skirtumai buvo mažiausi per visą ESPAD tyrimų laikotarpį. Rūkančių berniukų daliai beveik nepakitus, padaugėjo dažnai ir pastoviai rūkančių 15-16 m. amžiaus mergaičių.

Tad galima konstatuoti, kad tabako vartojimo paplitimas tarp paauglių per pastaruosius ketverius metus padidėjo, tarp berniukų kiek mažesniu laipsniu negu tarp mergaičių. Neigiamas tendencijas rodo padidėjusi pastoviai rūkančių mokinių dalis ir ypač padidėjęs dažnai rūkančių mergaičių procentas (rūkiusių per paskutines 30 dienų mergaičių procentas yra didžiausias per visą ESPAD tyrimų istoriją).

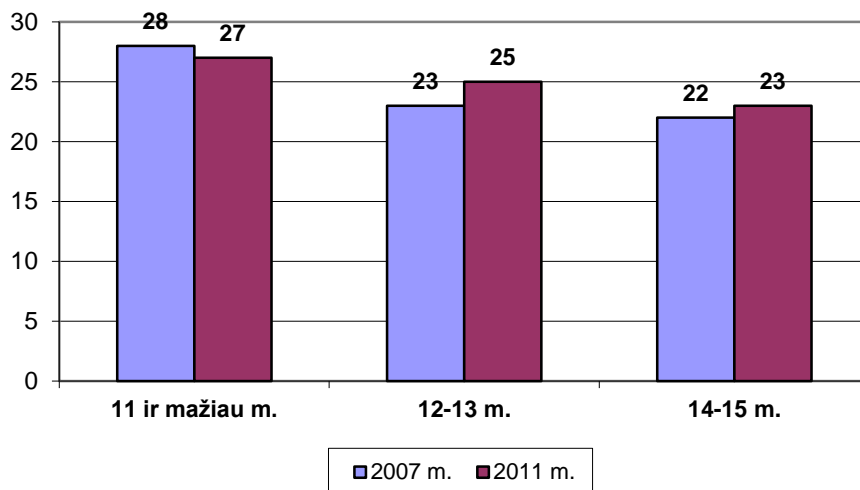
Be specialių tyrimų sunku pasakyti, kokie veiksniai lėmė tokias tendencijas; bet atkreiptinas dėmesys, kad rūkymo paplitimas ženkliai sumažėjo tarp 2003 ir 2007 metų, kai buvo įvesti tabako reklamos apribojimai, draudimai rūkyti viešose uždaroje erdvėje, įspėjimai apie rūkymo žalą ant tabako gaminių, padidėjo tabako gaminių kaina; nuo 2007 iki 2011 metų naujų apribojimų neįvesta, o prevencinės priemonės, mažiau palankių rūkymui visuomenės nuostatų formavimas galbūt padeda sustabdyti rūkymo plitimo tendencijas, bet vien šių priemonių nepakanka. Taip pat galėjo turėti įtakos ir dėl ekonominės krizės sumažėjęs skatinančios nerūkymą socialinės reklamos kiekis viešojoje erdvėje, įspėjimai ant tabako gaminių tapo įprasti ir nepastebimi ir kt.

3.2 Pirmųjų bandymų rūkyti amžius

Surūkiusių pirmą cigaretę 13 metų ir jaunesnių mokinių 2011 m. Lietuvoje buvo žymiai daugiau negu vidutiniškai tirtose Europos šalyse - **52 proc.** (ESPAD vidurkis – 31 proc.) – tad daugiau negu pusė Lietuvos mokinių pirmą kartą pabandė rūkyti 13 m ir jaunesni. Kitose Europos šalyse šis rodiklis svyruoja nuo maždaug 60 proc. Latvijoje ir Estijoje iki maždaug 15 proc. Islandijoje, Serbijoje, Juodkalnijoje, Graikijoje ir Kipre, 20-25 proc. Norvegijoje ir Švedijoje. Pagal pabandžiusių rūkyti 13 metų ir jaunesnių berniukų dalį (60 - 65 proc.) tarp ESPAD šalių taip pat pirmauja Baltijos šalys (Latvija, Estija, Lietuva), kartu su Čekija trijose Baltijos šalyse daugiausia ir pabandžiusių taip anksti rūkyti mergaičių.

Lyginant su 2007 m., pirmą kartą pabandančių rūkyti mokinių amžius, nors nedideliu laipsniu, padidėjo: vienu procentu sumažėjo pačių jauniausių, iki 11 m. amžiaus pirmą kartą pabandžiusių rūkyti mokinių ir kiek padaugėjo paauglių, kurie surūkė pirmąją cigaretę būdami 12-15 metų (3-4 diagrama).

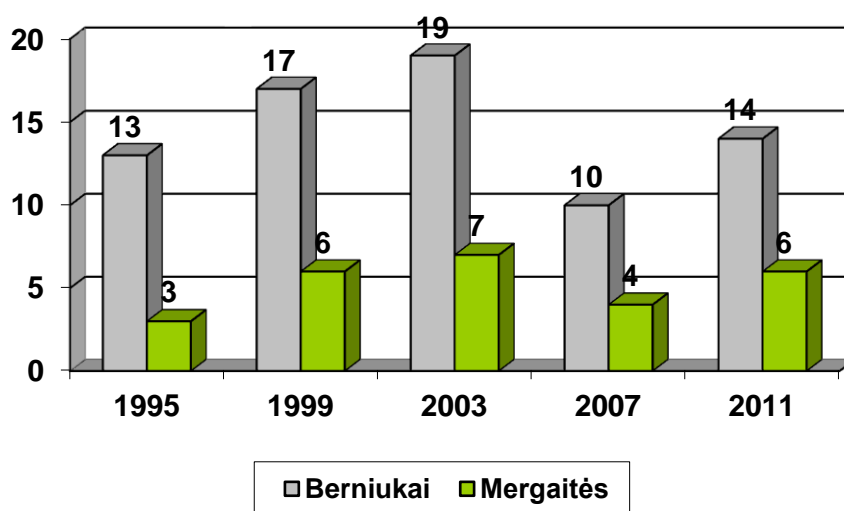
3-4 diagrama. Amžius, kada pirmą kartą surūkė cigaretę (proc., visi mokiniai)

2011 metų duomenimis, pirmą kartą pabandė rūkyti turėdami 9 ar mažiau metų 13,8 proc. (20,4 proc. berniukų ir 7,3 proc. mergaičių) visų mokinių, 2007 m. - 16 proc. (19 proc. berniukų ir 11 proc. mergaičių). 13 m. ir jaunesnių mokinių surūkė pirmą cigaretę: 2007 metų duomenimis – 51 proc. (mergaičių – 43 proc., berniukų – 55 proc), 2011 m. - **52 proc.** (59 proc. berniukų ir 44 proc. mergaičių). Tad, nors šiek tiek sumažėjo surūkiusių pirmąją cigaretę labai jaunų (9 metų ir jaunesnių) mokinių, pabandžiusių rūkyti iki 13 metų mokinių dalis išliko tokia pati.

Taip pat **padaugėjo pradėjusių pastoviai (kasdien) rūkyti 13 metų ir jaunesnių mokinių**, ypač berniukų (3-5 diagrama), šiuo atžvilgiu Lietuva taip pat yra aukščiau už ESPAD vidurkį. Pradėjo rūkyti kasdieną: 2007 metais - 7 proc. 13 metų ir jaunesnių mokinių, 2011 metais – **10 proc.** (ESPAD vidurkis - 7 proc.) tokio amžiaus mokinių. Tarp jų 11 metų ir jaunesnių mokinių dalis liko tokia pat - 2 proc. Pagal pradėjusių rūkyti cigaretes kasdieną 13 metų ir jaunesnių mokinių dalį tarp ESPAD šalių pirmauja Latvija, Estija ir Serbija (apie 14 proc.).

3-5 diagrama. Pradėjo rūkyti kasdieną 13 metų ir jaunesni mokiniai (berniukų ir mergaičių proc.).

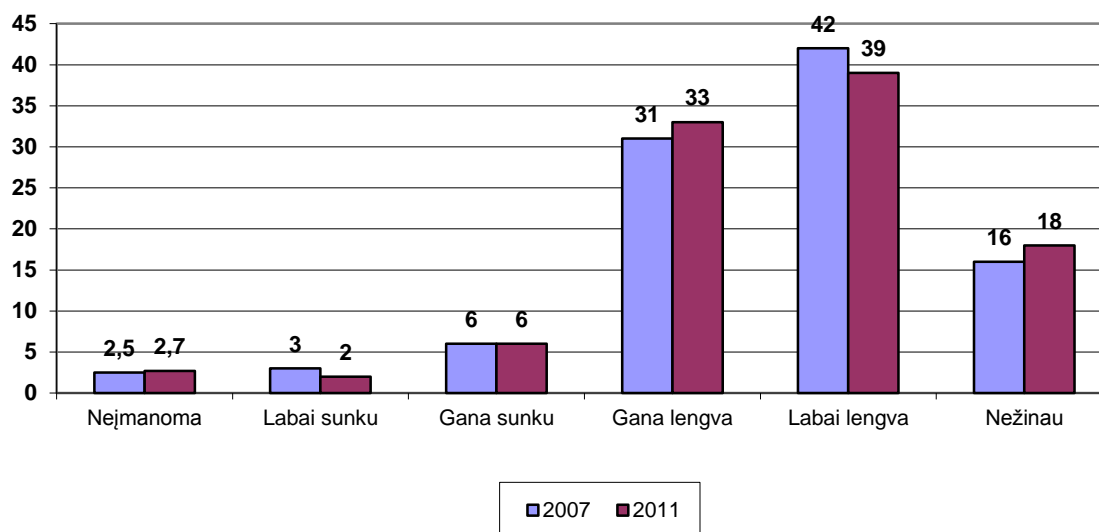

Tad tabako vartojimo pradžios amžius nuo 2007 iki 2011 metų Lietuvoje pakito nežymiai. Šiek tiek sumažėjo bandžusių rūkyti labai jaunų - 9 metų ir jaunesnių mokinių dalis, bet pradėjusių rūkyti pastoviai (kasdieną) 13 metų ir jaunesnių mokinių (ypač berniukų) šiek tiek padaugėjo.

3.3 Tabako gaminių prieinamumas

Tabako gaminių prieinamumas mokiniams Lietuvoje, jų pačių vertinimu, nuo 2007 metų iš esmės nepakito ir išlieka didesnis už ESPAD vidurkį. (3-6 diagrama).

3-6 diagrama. Ar tau būtų sunku gauti cigarečių, jei norėtum? (proc., visi mokiniai)

Kiek sumažėjo manančių, kad cigarečių įsigyti labai lengva, bet visumoje net **72** proc. 2011 m. (2007 m. - 73 proc.) teigė, kad panorėjus jiems būtų lengva ir labai lengva įsigyti cigarečių (ESPAD vidurkis 65 proc., Latvijoje - 74 proc., Estijoje - 70 proc.). Lengviausiai gali įsigyti cigarečių nurodo Čekijos (85 proc.), Danijos ir Švedijos mokiniai (83 ir 80 proc.), sunkiausia jų įsigyti Albanijoje, Moldovoje (26 ir 29 proc.), Islandijoje, Rumunijoje ir Ukrainoje (apie 45 proc.).

Šie duomenys iš dalies subjektyvūs – rūkantieji ir nerūkantieji mokiniai tabako gaminių prieinamumą vertina kiek skirtingai: duomenys rodo, kad nebandę rūkyti ir nerūkantys mokiniai mano, kad tabako gaminių įsigyti yra sunkiau, negu rūkantieji, taip pat jų daugiau nurodo nežiną apie galimybę įsigyti, tad tabako vartojimas iš dalies turi įtakos ir galimybės įsigyti cigarečių vertinimams.

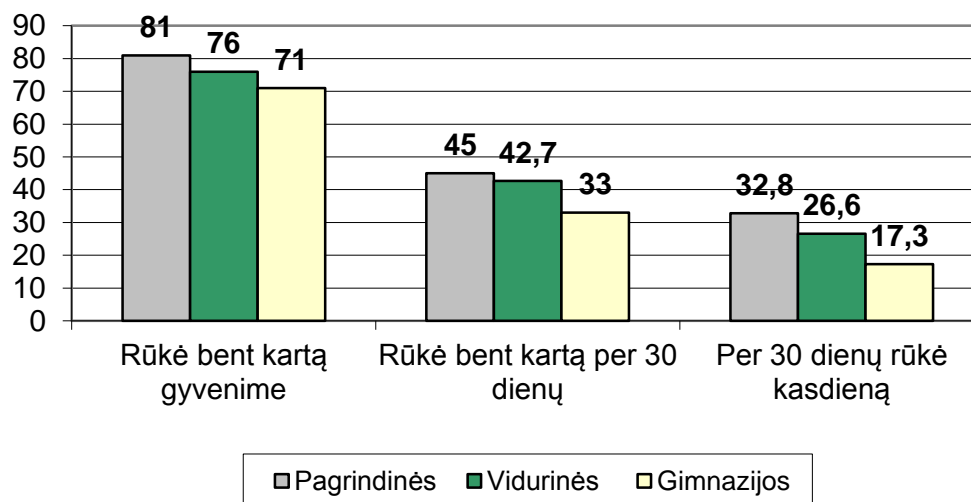
Šiek tiek skiriasi tabako prieinamumo vertinimai tarp miestų ir kaimo vietovių paauglių – kad labai lengva ir lengva įsigyti cigarečių, mano 66 proc. kaimų ir miestelių mokyklų mokinių ir 72 - 76 proc. miestų mokyklų mokinių.

3.4 Kai kurie tabako vartojimo veiksniai

Urbanizacijos laipsnis ir mokyklos tipas. Tabako vartojimo paplitimo bei dažnumo skirtumai tarp didžiųjų miestų, kitų miestų, miestelių ir kaimų mokyklų mokinių yra nedideli ir statistiškai nereikšmingi, tad galima teigti, kad rūkymo paplitimas tarp 15-16 metų mokinių nepriklauso nuo vietovės urbanizacijos laipsnio.

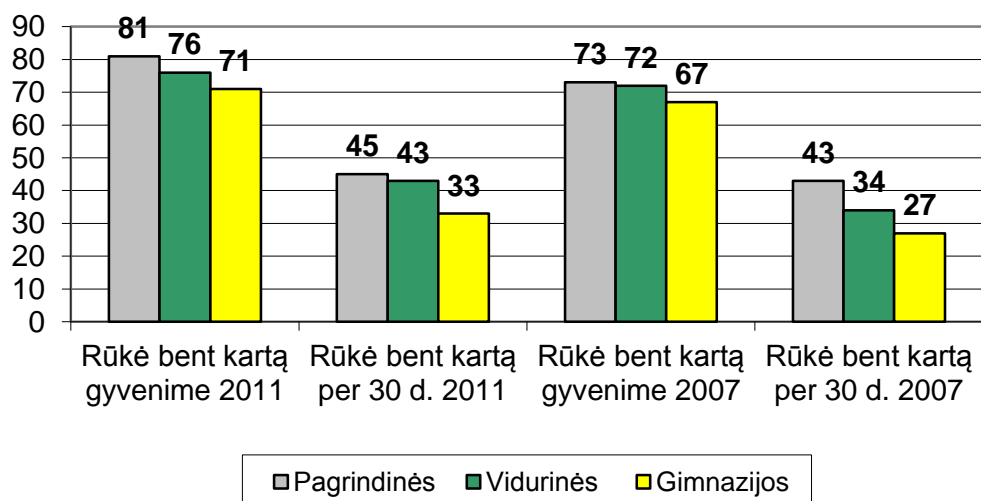
Bet pagal visus rūkymo paplitimo ir dažnumo rodiklius yra statistiškai reikšmingi skirtumai tarp skirtingo tipo mokyklose besimokančių mokinių (3-7 diagrama).

3-7 diagrama. Rūkymo paplitimas pagal mokyklos tipą (proc., visi mokiniai, $p < 0,001$)

Daugiausia tiek bent kartą gyvenime bandžusių rūkyti, tiek ypač rūkančių pastoviai (per paskutines 30 dienų, tarp jų ir kasdieną) mokinių yra pagrindinėse mokyklose, mažiausia – gimnazijose. Ryškiausiai nuo kitų tipų mokyklų skiriasi gimnazijos, ypač pagal mažesnę pastoviai rūkančių mokinių skaičių bei dažnai – 40 ir daugiau kartų per gyvenimą rūkusių mokinių skaičių: gimnazijose rūkusių 40 ir daugiau kartų per gyvenimą mokinių yra 25 proc., tuo tarpu pagrindinėse mokyklose - 39 proc., vidurinėse – 30 proc.

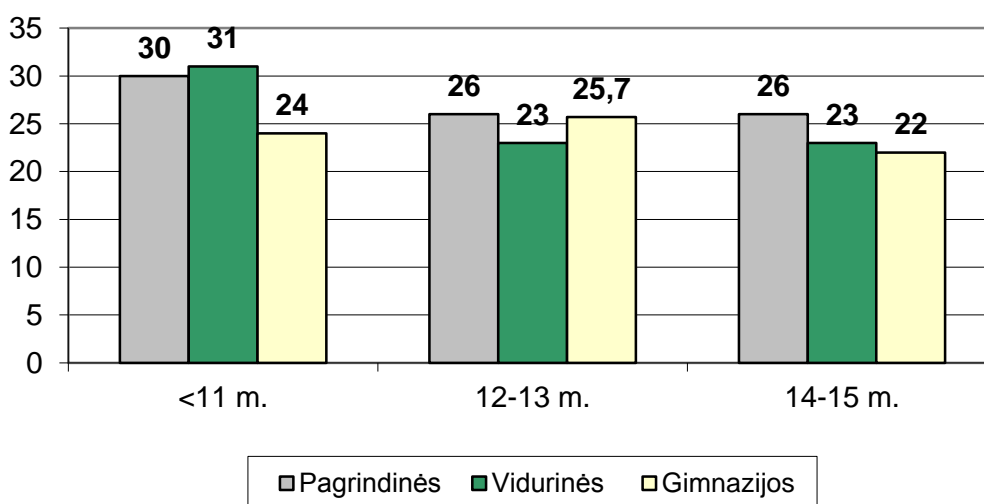
3-8 diagrama. Rūkymo paplitimas pagal mokyklos tipą 2007 ir 2011 m. (proc., visi mokiniai, $p < 0,001$).

Palyginimas su 2007 metų rezultatais (3-8 diagrama) rodo, kad rūkymo paplitimas padidėjo visų tipų mokyklose; nuo 2007 metų ypač padaugėjo rūkusių bent kartą gyvenime mokinių pagrindinėse mokyklose. Rūkymo paplitimo ir dažnumo skirtumai tarp įvairių tipų mokyklų mokinių išlieka panašūs kaip 2007 m.

Rūkymo pradžios amžius įvairių tipų mokyklose taip pat skiriasi, nors skirtumai šiuo atžvilgiu mažesni (skirtumų statistinio reikšmingumo koeficientas $p < 0,005$, 3-9 diagrama).

3-9 diagrama. Rūkymo pradžios amžius įvairių tipų mokyklose (proc., visi mokiniai, $p < 0,005$).

Matome, kad tarp besimokančių gimnazijose mokinių kiek mažiau pradėjusių rūkyti iki 11 metų mokinių. Suprantama, tiek šis, tiek kiti rodikliai nėra tiesiogiai nulemti vien mokyklos tipo, čia daro įtaką daug tarpinių veiksnių (gimnazijose mokosi daugiau mokinių, leidžiančių laisvalaikį organizuoti, turinčių daugiau pomėgių, daugiau vaikų iš šeimų, kuriose didesnė tėvų kontrolė ir kt.).

3.5 Rūkymo keliamos rizikos suvokimas

Paauglių įsitikinimai apie su tabako vartojimu susijusią riziką (sveikatai ir kt.) susiję su jų rūkymo intensyvumu, bet taip pat atspindi ir šalies rūkymo lygį bei šios srities kultūrą, cigarečių prieinamumą ir kt. Visų šalių ESPAD duomenų analizė patvirtina, kad rizikos suvokimas neigiamai susijęs su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu: šalyse, rūkoma kur daugiau, rizikos suvokimas žemesnis. Tai rodo ir Lietuvos duomenys.

Įsitikinimas, kad rūkantys žmonės nerizikuoja sau pakenkti, susijęs su pastoviu ar dažnu rūkymu: tarp rūkančių paauglių daugiau manančių, kad rūkydami jie nerizikuoja arba mažai rizikuoja. Manantys, kad ir retkarčiais surūkyta viena kita cigaretė susijusi su rizika, ne tik rečiau rūko, bet tarp jų mažiau ir bent kartą gyvenime bandžiusių rūkyti mokinių. Tuo tarpu mokiniai, kurie mano, kad pakenkti sau rizikuoja tik daug rūkantys (surūkantys vieną ar daugiau pakelių cigarečių per dieną) yra bandę rūkyti beveik taip pat dažnai, kaip ir manantys, kad daug rūkantys žmonės nerizikuoja sau pakenkti.

Rūkymo rizikos suvokimas tarp paauglių nuo 2007 iki 2011 metų iš esmės nepakito, pagal pavienius rodiklius šiek tiek padidėjo ir yra artimas ESPAD vidurkiui. Kaip ir kitų šalių paaugliai, Lietuvos mokiniai skiria reguliary ir nereguliary vartojimą ir rizikas sieja su dažnu rūkymu. Beveik pusė mokinių mano, kad kartais rūkantys cigaretes žmonės beveik nerizikuoja: kad surūkantys vieną ar du pakelius per dieną žmonės rizikuoja sau pakenkti, mano žymiai daugiau: kad rizikuojama smarkiai, 2011 m. mano 66 proc. (2007 m. - 62 proc.). Bet 5 proc. mokinių mano, kad ir toks intensyvus rūkymas nekelia rizikos, 2011 manė 4 proc. (2007 m. - 5 proc.) mokinių. Tad rizikos suvokimas, nors ir nedideliu laipsniu, padidėjo.

Apibendrinimai

- Tarp 15-16 metų amžiaus Lietuvos mokinių 2011 metais bent kartą gyvenime surūkiusių cigaretę buvo **74 proc.** (79 proc. berniukų ir 70 proc. mergaičių). Per 30 dienų iki apklausos teigė bent kartą rūkę cigaretes **37 proc.** (39 proc. berniukų, 35- mergaičių), rūkė pastoviai (nurodė, kad per paskutines 30 dienų surūkė vieną ar daugiau cigarečių per dieną) - **24 proc.** (2007 m. - 21 proc.). Pagal visus šiuos rodiklius Lietuva yra aukščiau už ESPAD vidurkį.
- Lyginant su 2007 metais, mokinių tabako vartojimas nuo 2007 iki 2011 metų pagal kai kuriuos rodiklius liko toks pat, pagal kai kuriuos - padidėjo. Šiek tiek padaugėjo nuolat rūkančių cigaretes mokinių. Neigiama tendencija yra padidėjęs dažnai rūkančių mergaičių procentas.
- Toliau mažėja tabako vartojimo skirtumai tarp lyčių, 2011 m. jie yra mažiausi per visą ESPAD tyrimų laikotarpį. Rūkančių berniukų daliai beveik nepakitus, padaugėjo dažnai ir pastoviai rūkančių 15-16 m. amžiaus mergaičių.

- Surūkiusių pirmą cigaretę 13 metų ir jaunesnių mokinių 2011 m. Lietuvoje buvo **52 proc.** (ESPAD vidurkis – 31 proc.), pradėjusių rūkyti kasdieną tokio amžiaus mokinių – 10 proc. (ESPAD vidurkis - 7 proc.). Tabako vartojimo pradžios amžius nuo 2007 iki 2011 metų Lietuvoje pakito nežymiai. Šiek tiek sumažėjo bandžusių rūkyti labai jaunų - 9 metų ir jaunesnių mokinių dalis, bet pradėjusių rūkyti pastoviai (kasdieną) 13 metų ir jaunesnių mokinių (ypač berniukų) šiek tiek padaugėjo.
- Tabako gaminių prieinamumas mokiniams Lietuvoje, jų pačių vertinimu, nuo 2007 metų nepakito ir išlieka didesnis už ESPAD vidurkį. Kad jiems būtų lengva ir labai lengva įsigyti cigarečių, 2011 m. nurodė **72 proc.** mokinių (ESPAD vidurkis 65 proc.).
- Rūkymo rizikos suvokimas tarp paauglių nuo 2007 metų iš esmės nepakito, pagal pavienius rodiklius - šiek tiek padidėjo ir yra artimas ESPAD vidurkiui.
- Tabako vartojimas panašiu mastu paplitęs tiek tarp miestų, tiek tarp kaimų ir miestelių mokyklų 15-16 metų amžiaus mokinių. Kaimų ir miestelių mokyklų mokiniai kiek žemiau vertina tabako prieinamumą - galimybę nusipirkti cigarečių, bet vertinimų skirtumai nėra dideli.

4 Alkoholio vartojimas

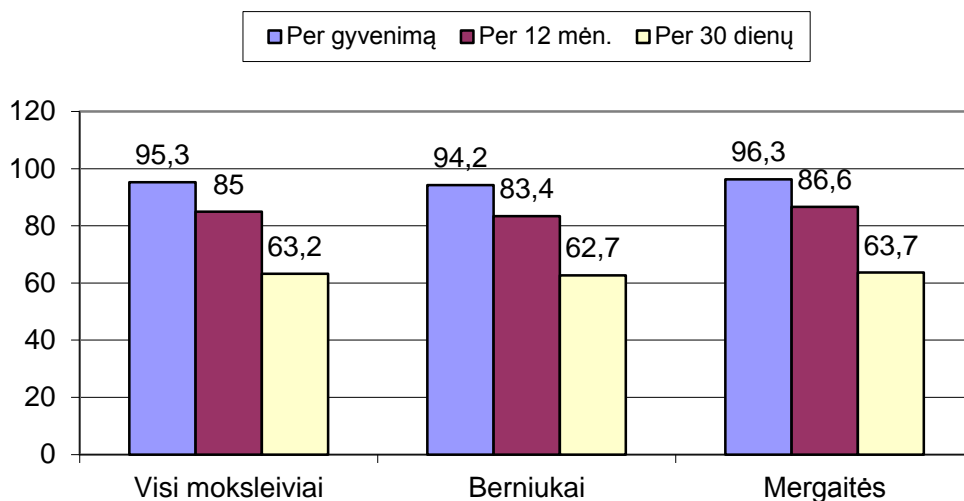
4.1 Alkoholio vartojimo paplitimas, dažnumas ir jų kaitos tendencijos

Vartojimas per gyvenimą. Bent 1-2 kartus per gyvenimą nurodė vartoję alkoholį **95 proc.** Lietuvos paauglių (94 proc. berniukų ir 96 proc. mergaičių, ESPAD vidurkis 87 proc.). Vartoję alkoholį bent 1-2 kartus per 12 mėnesių iki apklausos Lietuvoje nurodė **85 proc.** paauglių (tarp jų 83 proc. berniukų ir 87 proc. mergaičių, ESPAD vidurkis 78 proc.). Ši proporcija panaši Latvijoje (87 proc.) ir Estijoje (85 proc.), Lenkijoje ši dalis žemesnė (78 proc.). Pagal šį rodiklį tarp 36 šalių Lietuva yra 15-je vietoje.

Per pastarąsias 30 dienų vartoję alkoholinius gėrimus Lietuvoje nurodė **63 proc.** paauglių (63 proc. berniukų, 64 proc. mergaičių, ESPAD vidurkis 57 proc.). tai - 17 vieta pagal šį rodiklį. Pagal visus išvardintus rodiklius Lietuva yra aukščiau už ESPAD vidurkį. Mažiausia vartojusių alkoholį per paskutines 30 dienų iki apklausos paauglių buvo Islandijoje (17 proc.), Albanijoje (33 proc.), Norvegijoje (35 proc.), Švedijoje (38 proc.), daugiausia - Čekijoje (79 proc.), Danijoje (76 proc.), Vokietijoje (73 proc.), Graikijoje (72 proc.).

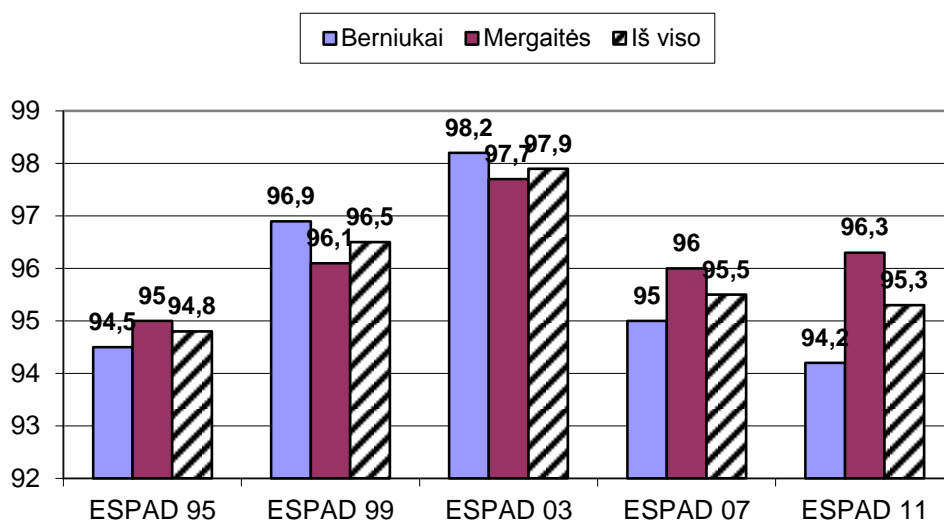
Šie rodikliai rodo, kad alkoholio vartojimas tarp 15-16 metų mokinių tebėra labai paplitęs ir šis paplitimas, kaip ir tabako atveju, išliko maždaug toks pat, kaip 2007 metais. Abstinentų – per savo gyvenimą visai nevartojusių alkoholio mokinių skaičius šios grupės mokinių tarpe nuo 2007 metų išliko maždaug toks pat (2007 m.- 4,5 proc., 2011m.- 4,7 proc.). Abstinentų berniukų tebėra šiek tiek daugiau, negu mergaičių (4-1 diagrama).

4-1 diagrama. Vartojo alkoholį bent 1 - 2 kartus per gyvenimą, 12 mėnesių ir 30 dienų (proc.)

Nors visiškai nevartojusių alkoholio abstinėtų skaičius išliko stabilus, lyginant su 2007 metais šiek tiek (2 - 3 proc.) sumažėjo vartojusių alkoholį per pastaruosius 12 mėn. ir per 30 dienų iki apklausos paauglių. Alkoholio vartojimas per 12 mėnesių iki apklausos šiek tiek labiau paplitęs tarp mergaičių negu berniukų: nevartojusių alkoholio pastaruosius 12 mėn. berniukų skaičius šiuo atveju beveik 3 proc. viršija nevartojusių alkoholio per šį laikotarpį mergaičių skaičių. Per 30 dienų iki apklausos alkoholį vartojo maždaug vienodas mergaičių ir berniukų skaičius. Tad alkoholio vartojimas tarp mergaičių paplitęs šiek tiek labiau, negu tarp berniukų. Abstinėtų – nurodančių, kad niekada gyvenime nevartojo alkoholio – skaičiaus 15-16 metų mokinių tarpe kaitos dinamiką nuo 1995 metų atspindi 4-2 diagrama.

4-2 diagrama. Vartojo alkoholį bent 1-2 kartus per gyvenimą (proc., visi mokiniai)

Šiek tiek sumažėjus alkoholio paplitimui, pakito ir jo vartojimo dažnumas: sumažėjo vartojusių alkoholį labai dažnai – 40 ir daugiau kartų per gyvenimą – skaičius; vartojimo paplitimui praktiškai nemažėjant, atitinkamai padidėjo vartojusių alkoholį rečiau – iki 10 kartų per gyvenimą – skaičius (4.1 lentelė).

4.1 lentelė. Alkoholio vartojimo atvejų per gyvenimą dažnumas (proc.)

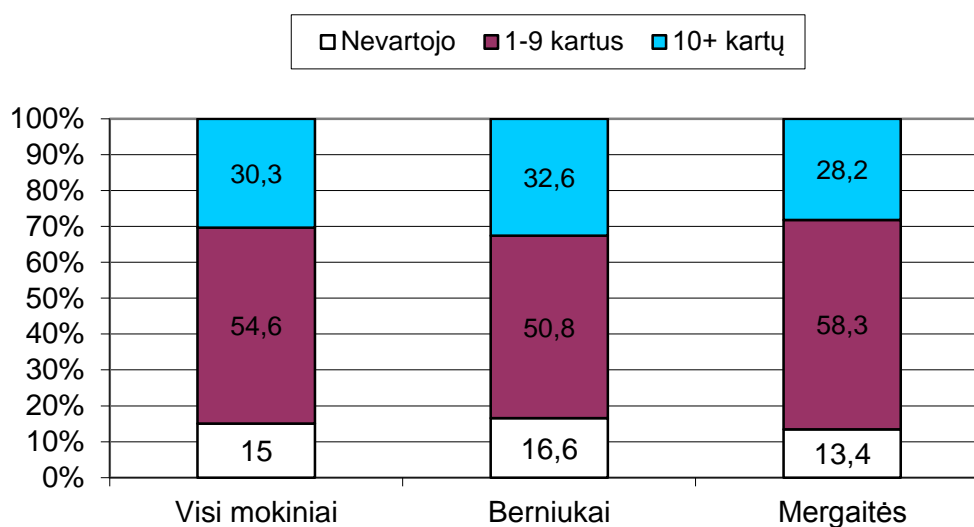
	Vartojimo atvejų skaičius													
	0		1-2		3-5		6-9		10-19		20-39		40 +	
	2007	2011	2007	2011	2007	2011	2007	2011	2007	2011	2007	2011	2007	2011
Berniukai	5	5,8	9,5	12,7	11,7	12,5	10,2	12	17,6	15	13,1	12,8	32,8	28,8
Mergaitės	4	3,7	9,5	11,2	10,8	14,4	15,2	14,1	19,3	20,8	15,0	15	28,2	20,9
Viso	4,5	4,7	9,5	11,9	11,2	13,4	12,8	13,1	18,5	18,1	14,1	13,9	29,4	24,8

Vartojusių alkoholį 10 ir daugiau kartų per gyvenimą skaičius sumažėjo nuo 62 iki 57 proc., vartojusių rečiau – padidėjo nuo 33,5 iki 38,4 proc. Galima teigti, kad tarp 15-16 metų amžiaus mokinių **kiek sumažėjo dažnai vartojančių alkoholį mokinių, nors vartojimo paplitimas beveik nepakito.**

Tarp vartojusių alkoholį dažnai - 40 ir daugiau kartų per gyvenimą mokinių daugiau berniukų, tarp santykinai rečiau (bet vis dėlto gana dažnai, iki 39 kartų) per gyvenimą vartojusių alkoholį yra daugiau mergaičių negu berniukų. Nors tarp labai dažnai (40 ir daugiau kartų per gyvenimą) vartojusių alkoholį daugiau berniukų (berniukų 28,8, mergaičių 20,9 proc.), visoje 10 ir daugiau kartų per gyvenimą vartojusių alkoholį mokinių grupėje lyčių skirtumų nėra - 56,6 proc. berniukų ir 56,7 proc. mergaičių.

Vartojimas per paskutinius 12 mėnesių iki apklausos. Per šį laiką nevartojo alkoholio 15 proc. apklaustų mokinių. Retai – 1-9 kartus - vartojo alkoholį 54,6 proc. mokinių, 23,5 proc. vartojo vidutiniškai (10-39 kartus per 12 mėn.), o dažnai - 40 ir daugiau kartų - vartojo alkoholį 6,8 proc. mokinių, tarp jų berniukų 9,3 proc., mergaičių 4,4 proc. (4-3 diagrama, 4.2 lentelė).

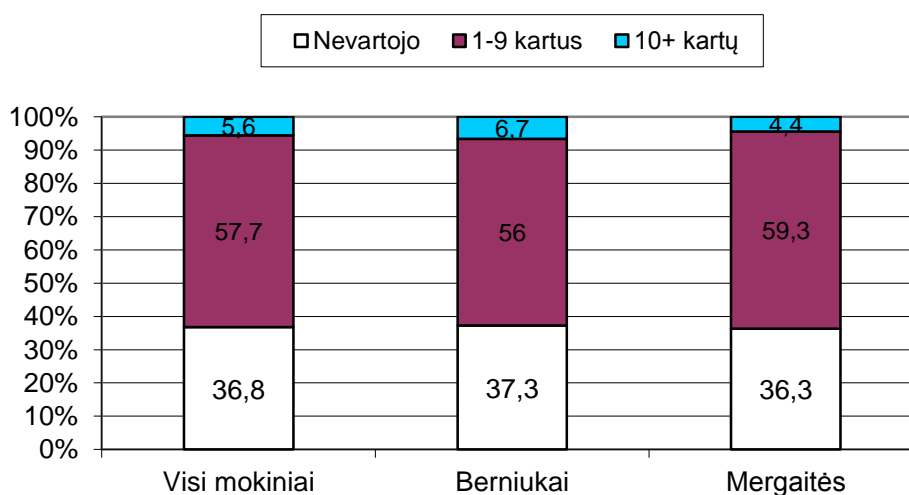
4-3 diagrama. Alkoholio vartojimo per paskutinius 12 mėnesių dažnumas (proc.)

Vartojimo per pastaruosius 12 mėnesių duomenys rodo, kad nors per šį laikotarpį alkoholį vartojo kiek daugiau mergaičių negu berniukų, bet mergaičių šiek tiek mažiau tarp vartojusių alkoholį labai dažnai.

Vartojimas per paskutines 30 dienų iki apklausos. Vartojimo per paskutines 30 dienų paplitimas ir dažnumas atsispindi 4.3 lentelėje ir 4-4 diagramoje.

4-4 diagrama. Alkoholio vartojimo per paskutines 30 dienų dažnumas (proc.)

Per paskutines 30 dienų iki tyrimo nevaratojo alkoholio 36,8 proc. mokinių (2007 m.-34,9 proc.). Dauguma - apie pusę visų mokinių (49,9 proc.) vartojo alkoholį santykinai

retai – nuo 1 iki 5 atvejų per paskutines 30 dienų : 1-2 kartus – trečdalis visų mokinių (33,2 proc.), 3-5 kartus, 16,7 proc. – nuo 20 iki 40 ir daugiau kartų per 30 dienų. Pagal šį rodiklį yra taip pat yra lyčių vartojimo dažnumo skirtumai: rečiausiai – mergaičių yra daugiau negu berniukų tarp vartojusių alkoholį 1-5 kartus per paskutines 30 dienų, o berniukų daugiau tarp vartojusių 6 ir daugiau kartų per šį laikotarpį. Ypač dideli skirtumai tarp vartojusių alkoholį 40 ir daugiau kartų per pastarąjį mėnesį – (berniukų 2,3 proc. mergaičių 0,2 proc.).

Alkoholio vartojimo dažnumą rodo ir mokinių atsakymai į klausimą, kada jie paskutinį kartą vartojo alkoholį. Net 42 proc. mokinių buvo vartoję alkoholį ne anksčiau kaip prieš savaitę (prieš 7 dienas ar mažiau), ir tik 18,7 procentams mokinių nuo paskutinio karto, kada vartojo alkoholį buvo praėję nuo 1 mėn. iki metų, dar 7 proc. vartojo alkoholį seniau negu prieš metus. Tad mokinių, kuriuos būtų galima pavadinti atsitiktiniais vartotojais yra tik apie ketvirtadalį – 25,7 proc. Kiti, tikėtina, vartoja alkoholį ne rečiau, kaip kartą per mėnesį.

Alkoholio vartojimo tiek per pastaruosius 12 mėnesių, tiek per paskutines 30 dienų dažnumo duomenys rodo, kad, nors abiem laikotarpiais vartojimo paplitimas tarp abiejų lyčių panašus, **mergaičių kiek mažiau tarp vartojusių alkoholį labai dažnai..** Vartojimo paplitimas tarp mergaičių pagal kai kuriuos rodiklius, kaip minėta, net kiek didesnis negu tarp berniukų, bet jos alkoholį vartoja kiek rečiau, negu berniukai. Bet skirtumai nėra labai dideli - mergaičių mažiau tik tarp vartojusių alkoholį labai dažnai.

Tad, nors alkoholio vartojimo paplitimas nuo 2007 metų iš esmės nepakito (tarp mergaičių – šiek tiek padidėjo), galima pastebėti ir teigiamų tendencijų: abiejų lyčių mokiniai alkoholį vartoja rečiau, ypač sumažėjo labai dažnai vartojančių alkoholį mokinių bei dažnai ir labai dažnai vartojančių alkoholį mergaičių.

Pagal vietovės urbanizacijos laipsnį vartojimo atvejų per gyvenimą skirtumai labai nedideli: abstinencijų kiek daugiau didžiuosiuose miestuose ir kaimuose bei miesteliuose (5,4 ir 5 proc.), kituose miestuose 3,8 proc. Vartojimo paplitimas per pastaruosius 12 mėn. taip pat kiek didesnis (3-4 proc.) mažesniuose miestuose. Galima pastebėti, kad **tiek alkoholio vartojimo paplitimo, tiek vartojimo dažnumo atžvilgiu skirtumai tarp didžiųjų miestų bei mažesnių miestų ir kaimų yra mažesni, negu 2007 metais.**

Alkoholio vartojimo paplitimo ir dažnumo skirtumai įvairaus tipo mokyklose statistiškai nereikšmingi. Tarp gimnazijų mokinių kiek daugiau vartojusių alkoholį per paskutines 30 dienų rečiau, tarp pagrindinių ir vidurinių – dažniau (per šį laiką 1-2 kartus gėrė alkoholį 35 proc. gimnazijų, po 31 proc. – pagrindinių ir vidurinių mokyklų mokinių). Įvairių tipų mokyklų mokinių alkoholio vartojimas labiau skiriasi pagal vartojamo alkoholio rūšis ir kiekius bei nesaikingo gėrimo rodiklius; šie skirtumai bus aptariami vėliau.

Vartojimo paplitimo ir dažnumo kaita. Kaip jau minėta, alkoholio vartojimo paplitimas pagal kai rodiklius (vartojimo atvejų per gyvenimą skaičių) nuo 2007 metų liko stabilus, pagal kai kuriuos – vartojimo per paskutinius 12 mėnesių ir per paskutines 30 dienų – nežymiai sumažėjo. Abstinentų – per savo gyvenimą visai nevartojusių alkoholio mokinių skaičius šios grupės mokinių tarpe nuo 2007 metų išliko maždaug toks pat (2007 m.- 4,5 proc., 2011m.- 4,7 proc.). Abstinentų berniukų tebėra šiek tiek daugiau, negu mergaičių. Tad alkoholio vartojimo paplitimo atžvilgiu lyčių skirtumų beveik nėra, lieka tik nedideli vartojimo dažnumo skirtumai - mergaičių mažiau vartoja alkoholį labai dažnai.

Alkoholio vartojimo dažnumas nuo 2007 metų pakito labiau negu vartojimo paplitimas - sumažėjo dažno alkoholio vartojimo, ypač per pastaruosius 12 mėnesių, rodikliai.

4.2 lentelė. Alkoholinių gėrimų vartojimo per gyvenimą dažnumo kaitos tendencijos (proc., visi mokiniai)

Tyrimas	Vartojimo atvejų skaičius						
	0	1-2	3-5	6-9	10-19	20-39	40 +
ESPAD 95	5,2	12,5	19,8	20,5	18,8	11,3	12,0
ESPAD 99	3,5	8,2	14,4	15,0	20,3	15,3	23,3
ESPAD 03	2,1	4,6	10,5	10,7	16,4	17,7	38,0
ESPAD 07	4,5	9,5	11,2	12,8	18,5	14,1	29,4
ESPAD 11	4,7	11,9	13,4	13,1	18,1	13,9	24,8

Teigiama tendencija yra tai, kad **sumažėjo alkoholio vartojimo dažnumas pagal visus vartojimo dažnumo rodiklius**, kitaip negu 2003-2007 metais, kai mažėjo tik vartojimo per gyvenimą dažnumai (4.3 lentelė).

4.3 lentelė. Alkoholinių gėrimų vartojimo dažnumas (proc.)

Tyrimas	Alkoholio vartojimas					
	Per paskutinius 12 mėnesių 20 ir daugiau kartų			Per paskutines 30 dienų 10 ir daugiau kartų		
	Berniukai	Mergaitės	Iš viso	Berniukai	Mergaitės	Iš viso
ESPAD 95	8,0	5,0	6,5	2,6	1,0	1,7
ESPAD 99	19,9	11,0	15,6	9,5	5,3	7,5
ESPAD 03	28,7	17,2	23,0	12,8	4,7	8,6
ESPAD 07	21,6	17	19,2	8,6	6,9	7,7
ESPAD 11	16,7	11,1	13,6	6,7	4,4	5,6

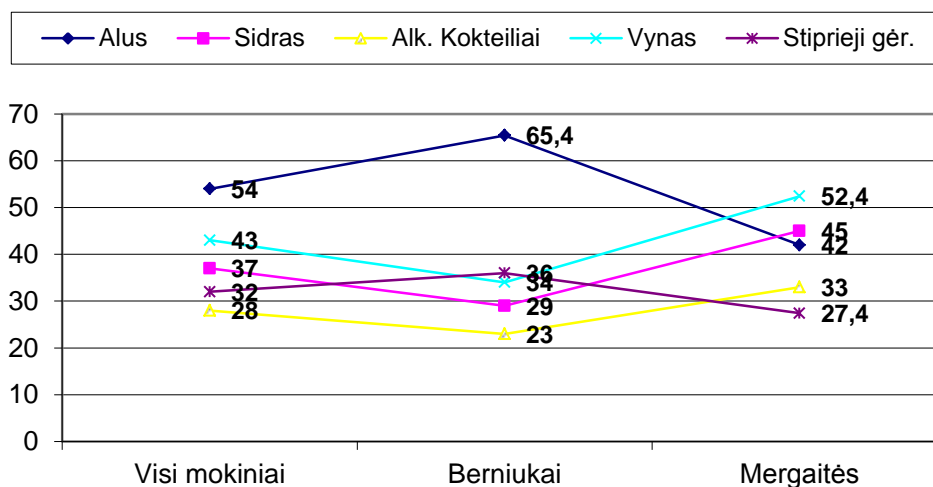
Dažnai – 40 ir daugiau kartų per gyvenimą - gėrusių alkoholį sumažėjo tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių, taip pat 5-6 proc. sumažėjo ir per paskutinius 12 mėnesių vartojusių alkoholį abiejų lyčių mokinių, kiek mažesniu laipsniu sumažėjo vartojusių alkoholį 10 ir daugiau kartų per paskutines 30 dienų mokinių.

4.2 Alkoholio vartojimo įpročiai

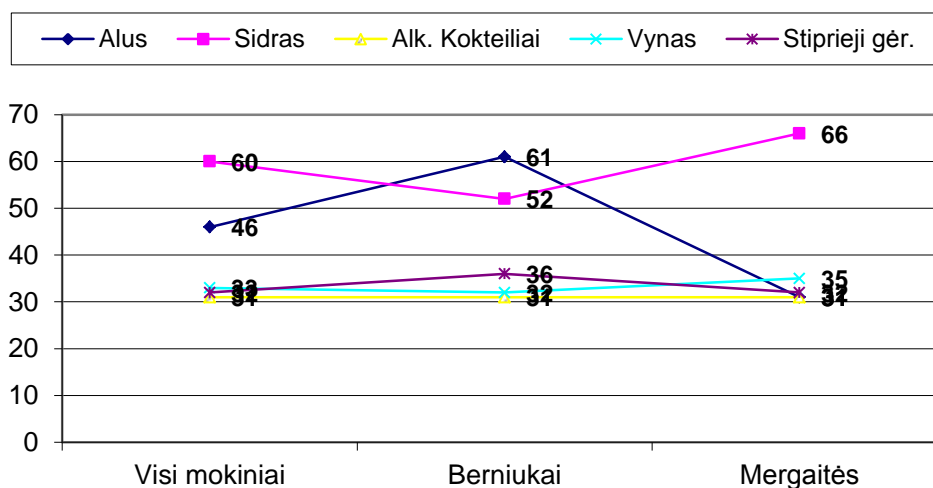
4.2.1 Vartojamo alkoholio rūšių pasirinkimas ir jų vartojimo dažnumas

Mokiniai vartojo skirtingus gėrimus; vartojamo alkoholio rūšių pasirinkimai rodo nuo 2007 iki 2011 metų pakitusius vartojimo įpročius: gerokai pakito konkrečių gėrimų populiarumas tarp paauglių. Vartojimo įpročių kaitos kryptis atspindi per paskutines 30 dienų iki apklausos mokinių vartotų alkoholinių gėrimų populiarumo duomenys 2011 ir 2007 metais (4-5, 4-5A diagramos).

4-5 diagrama. Per paskutines 30 dienų bent 1-2 kartus (ir dažniau) vartotų gėrimų rūšys 2011 m. (proc.)

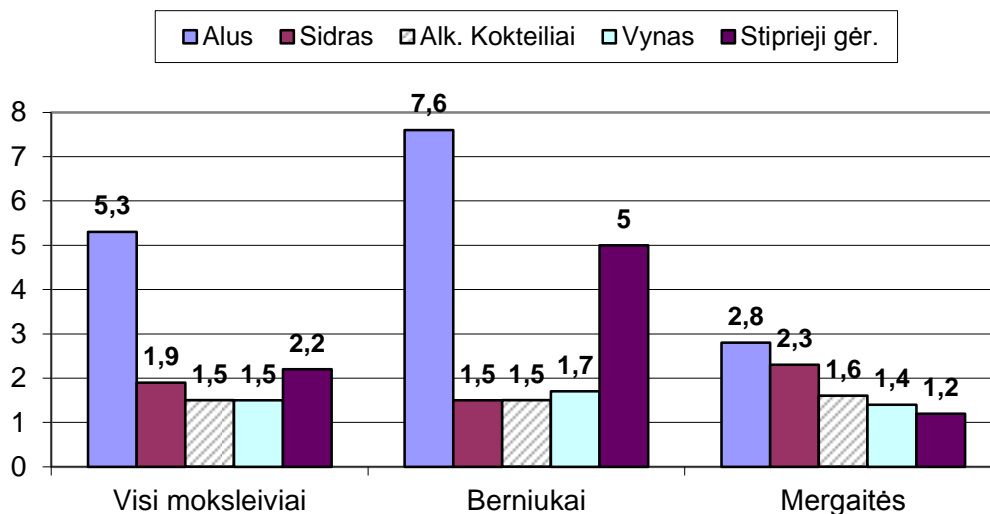

4-5A diagrama. Per paskutines 30 dienų bent 1-2 kartus (ir dažniau) vartotų gėrimų rūšys 2007 m. (proc.)

Lygindami 4-5 ir 4-5A diagramas matome, kad kinta mokinių alkoholio vartojimo modelis: 2007 metais populiariausią tarp paauglių gėrimą **sidrą keičia vėl populiarėjantis, ypač tarp berniukų, alus, o antroje vietoje atsiduria tapęs žymiai populiariesniu tarp abiejų lyčių paauglių vynas**. Sidras tarp berniukų vartojamų gėrimų atsiduria priešpaskutinėje vietoje, tarp mergaičių – antroje, bet jo populiarumas mažai skiriasi nuo alaus. Galima manyti, kad tai sietina visų pirma su ankstesniu laikotarpiu gana agresyvios sidro reklamos apribojimais. Stiprieji gėrimai yra antroje vietoje tarp berniukų vartojamų gėrimų, o tarp mergaičių jų populiarumas kiek sumažėjo (nuo 31 iki 27 proc.). Įvairių alkoholio rūšių vartojimo dažnumas taip pat skiriasi (4-6 diagrama).

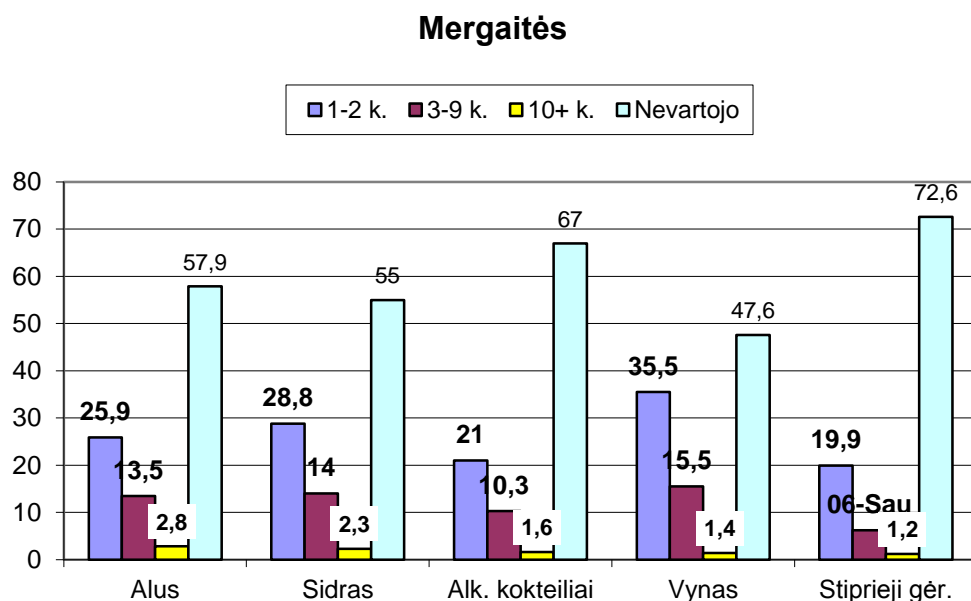
4-6 diagrama. Per paskutines 30 dienų *10 kartų ir dažniau* vartoto alkoholio rūšys (proc.)

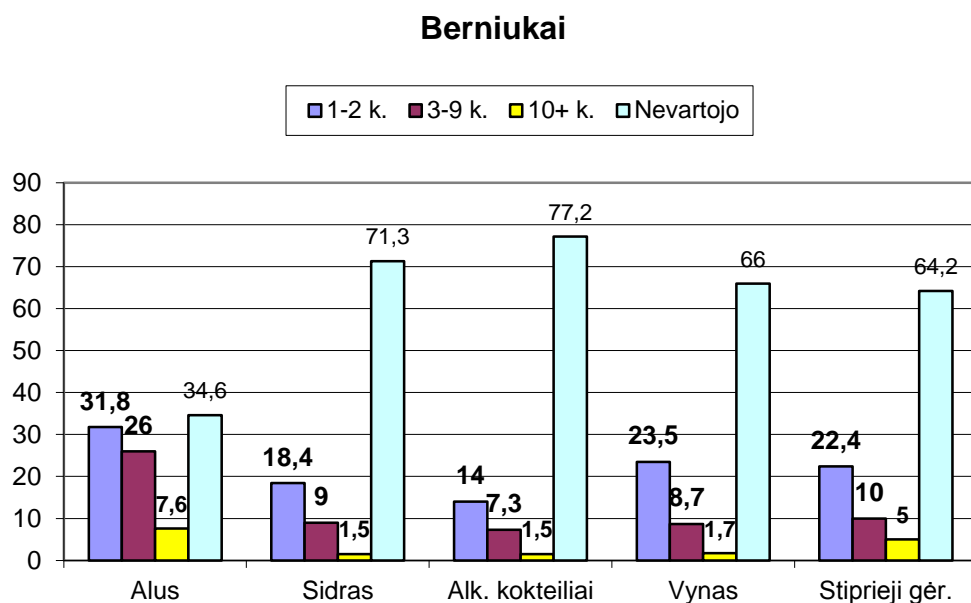
Tarp per paskutines 30 dienų dažniausiai – 10 kartų ir dažniau – vartoto alkoholio rūšių vyrauja populiariausias berniukų gėrimas – alus; taip dažnai jį vartojo 7,6 proc. berniukų (5,3 proc. visų mokinių); antroje ir trečioje vietoje tarp mokinių per paskutines 30 dienų prieš apklausą daugiau negu 10 kartų dažniausiai vartotų gėrimų – stiprieji gėrimai ir sidras (atitinkamai 2,2 ir 1,9 proc. visų mokinių). **Konkrečių gėrimų vartojimo dažnumai taip pat patvirtina, kad mažėja dažno gėrimo atvejų:** visus gėrimus mokiniai vartoja kiek rečiau - 2007 m. per 30 dienų 10 kartų ir dažniau vartojusių alų berniukų buvo 10,3 proc., 2011 m. - 7,6 proc. (visų mokinių 2007 m.- 6,2 proc., 2011 m.- 5,3), sidrą - 2007 m. 5,9 proc., 2011 m. – 1,9 proc. Dauguma per paskutines 30 dienų vartojusių bet kokius alkoholinius gėrimus mokinių vartojo juos 1-2 kartus per šį laikotarpį.

Lyginant mergaičių ir berniukų įvairių gėrimų vartojimo dažnumą (4-7 ir 4-8 diagramos), galima pastebėti, kad populiariausias tarp mergaičių gėrimas yra vynas (putojantis vynas/šampanas), antroje ir trečioje vietoje – sidras ir alus. Šie gėrimai vyrauja rečiau vartojančių alkoholinius gėrimus mergaičių gėrimo įpročiuose. Berniukų alkoholio vartojimo modelyje ryškiai vyrauja alus.

4-7 diagrama. Mergaičių alkoholio rūšių vartojimo per 30 dienų dažnumas (proc.)

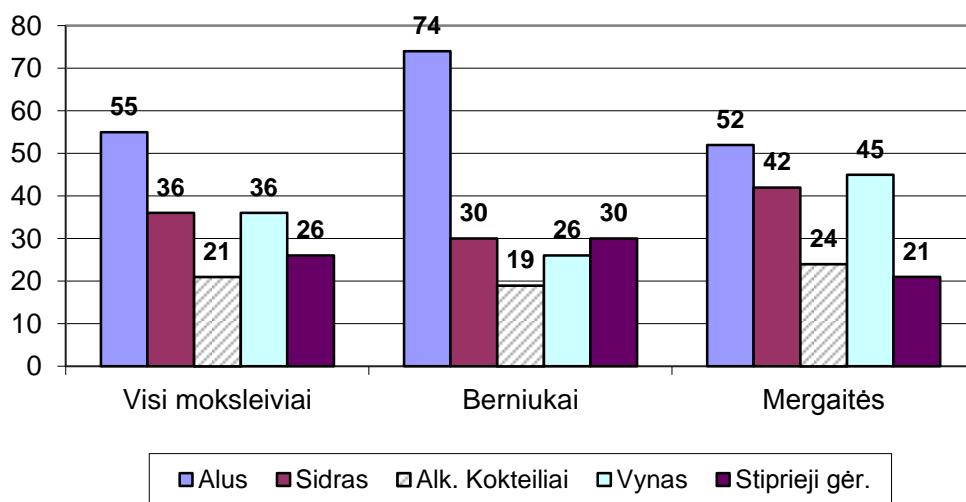
4-8 diagrama. Berniukų alkoholio rūšių vartojimo per 30 dienų dažnumas (proc.)

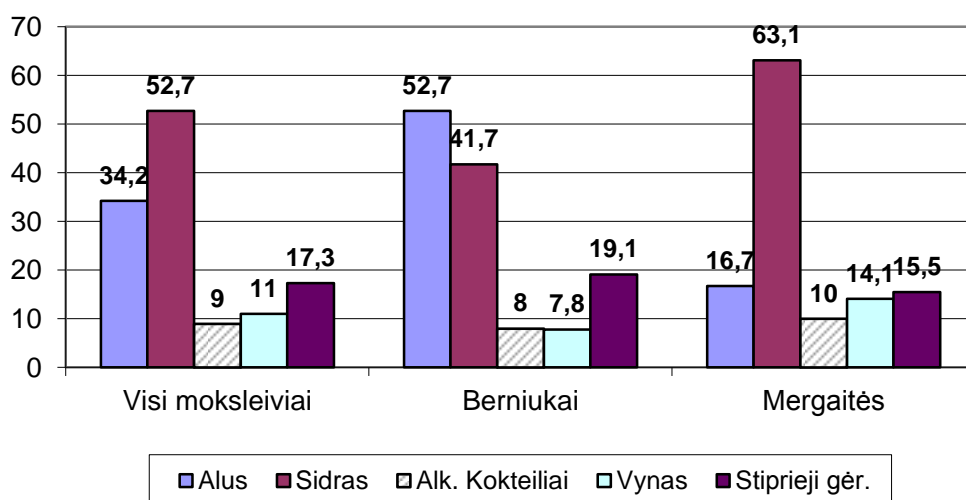
Dažnai (per 30 dienų 10 kartų ir dažniau) vartojusių alkoholinius gėrimus mergaičių vartojimo struktūroje taip pat vyrauja alus ir sidras. Tad dažniau vartojusių alkoholi mergaičių vartojimo modelis panašesnis į berniukų. Berniukų vartojimo struktūroje alus vyrauja tiek tarp rečiau, tiek tarp dažnai vartojusių alkoholi. Tarp dažniau vartojusių alkoholi berniukų antroje vietoje – stiprieji gėrimai, tarp rečiau vartojusiųjų, greta vyraujančio alaus, vienodai populiarus vynas ir stiprieji gėrimai.

Paskutinį kartą, kai gėrė alkoholį vartoto alkoholio rūšių santykis (4-9, 4-9A diagramos) skiriasi nuo per paskutines 30 dienų vartotų gėrimų rūšių pasiskirstymo tuo, kad tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių vyrauja alus; berniukų alų vartojo absoliuti dauguma – net 70 proc., o tarp mergaičių per paskutinį vartojimo atvejį vartotų gėrimų vyrauja net trys gėrimų rūšys – alus, vynas ir sidras (2007 metais ryškiai vyravo sidras); tai dar sykį patvirtina pakitus paauglių alkoholio vartojimo įpročius.

4-9 diagrama. Paskutinę dieną, kai gėrė alkoholį, vartotos gėrimų rūšys 2011 m. (proc.)

4-9A diagrama. Paskutinę dieną, kai gėrė alkoholį, vartotos gėrimų rūšys 2007 m. (proc.)

Miesto ir kaimo vietovėse mokinių vartojamos gėrimų rūšys kiek skiriasi. Pagal per 30 dienų iki apklausos (gėrė bent vieną kartą per 30 dienų) vartotas gėrimų rūšis miestų (tiek didžiųjų, tiek mažesnių) mokiniai dažniau už kaimų ir miestelių vartojo vyną (43 ir 47 proc., kaimų - 40 proc.) alų dažniau vartojo kaimų ir miestelių bei mažesnių miestų mokiniai: 56-57 proc., didžiųjų miestų – 49 proc. Stipriuosius gėrimus kiek dažniau vartojo mažesnių miestų mokiniai (36 proc.), didžiųjų miestų ir kaimų – po 29-30 proc.). Tuo tarpu sidro mažiausiai vartojo didžiųjų miestų (31 proc.) bei mažesnių miestų ir rajonų centrų mokiniai (39 proc.), jis populiariausias kaimuose ir miesteliuose (50 proc.). Tad kaimo vietovėse populiariausiu gėrimu tebelieka sidras, antroje vietoje – alus.

Su šiais skirtumais iš dalies susiję ir alkoholio rūšių vartojimo skirtumai tarp įvairaus tipo mokyklų mokinių. Sidras populiariesnis tarp pagrindinių mokyklų, vynas – tarp vidurinių mokyklų ir gimnazijų mokinių. Pirko išsinešti ar vartojo kavinėse: pagrindinių mokyklų mokiniai dažniau sidrą ir alų, vidurinių mokyklų ir gimnazijų mokiniai - vyną. Stipriųjų gėrimų prieinamumas maždaug vienodas tiek pagal miesto dydį, tiek pagal mokyklų tipus.

4.2.2 Girtumo paplitimas ir vartojami alkoholio kiekiai

Vartojami alkoholio kiekiai. Per vieną konkretų vartojimo atvejį suvartojamų gėrimų kiekiai skiriasi priklausomai nuo gėrimų rūšių ir lyties. Dažniausi suvartojamo alaus kiekiai yra: berniukų – nuo 1 iki 2 butelių/skardinių (500-1000 ml) – 28 proc. arba mažiau negu butelis ar skardinė (<500 ml) – 26 proc., tad daugiau negu pusė berniukų per vieną atvejį suvartojo 1-2 butelius/skardines (iki 1000 ml) alaus; dauguma mergaičių per vieną atvejį suvartojo ne daugiau kaip 500 ml alaus (28 proc., 500-1000 ml – 11 proc. visų mergaičių).

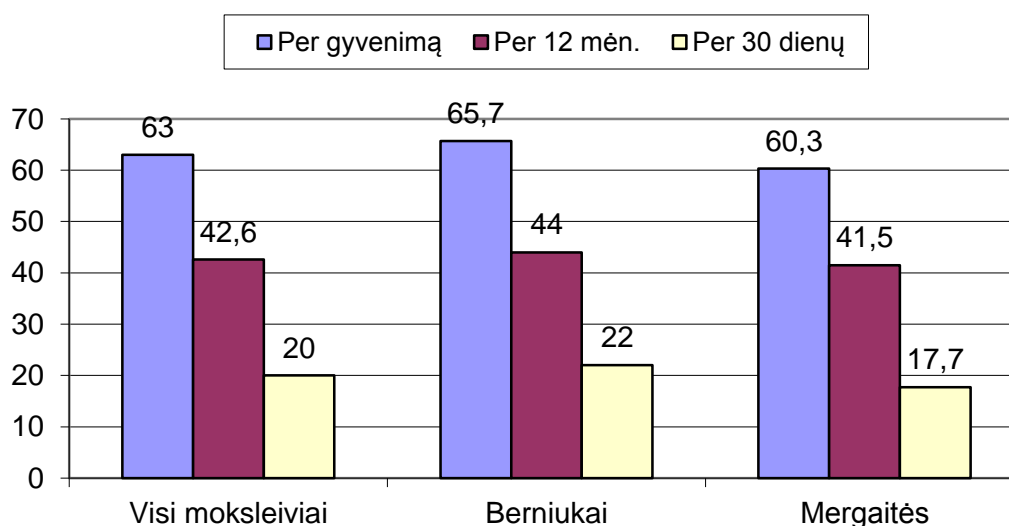
Bet nemaža berniukų vartojo ir didesnius alaus kiekius – nuo 1 iki 2 litrų – 11 proc., dar apie dešimtadalį (9,5 proc.) berniukų per paskutinį gėrimo atvejį nurodo išgėrę net daugiau negu 4 butelius/skardines alaus (mergaičių - 1,3 proc.). Stipriuosius gėrimus paaugliai vartoja taip pat santykinai dideliais kiekiais, ypač berniukai. Mažiau negu 2 taureles (<80 ml) šių gėrimų per vieną atvejį gėrė 10 proc. berniukų ir 9 proc. mergaičių, 21 proc. berniukų gėrė daugiau negu taureles, tarp jų 7 proc. visų berniukų -

daugiau nei 6 taureles (>240 ml) per vieną kartą. Stipriuosius gėrimus gausiau vartojo ir santykinai didesnė dalis mergaičių – 12 proc. vartojo daugiau negu 2 taureles per vieną kartą. Vynas ir sidras vartotas mažesniais kiekiais - 35 proc. mergaičių per vieną atvejį išgėrė iki 200 ml vyno, daugiau - tik 9 proc. mergaičių; iki 200 ml vyno per vieną kartą gėrė ir dauguma jų vartojusių berniukų; panašūs ir sidro bei alkoholinių kokteilių vartojami kiekiai. Tad pagal per paskutinį vartojimo epizodą vartojamus alkoholio kiekius nesaikingo alkoholio vartojimo atvejai nėra reti, ypač tarp berniukų.

Bet visumoje Lietuvos paaugliai pagal paskutinio vartojimo epizodo metu suvartotą gryno alkoholio kiekį yra žemiau už Europos vidurkį. Lietuvos mokiniai 2011 m. paskutinio epizodo metu suvartojo 43 mililitrus gryno alkoholio (ESPAD vidurkis - 51 ml), Latvijos - 50, Estijoje - 60, Lenkijos - 53 mililitrus. Lietuvoje, Latvijoje ir Lenkijoje dauguma paauglių per paskutinį vartojimo atvejį gėrė alų, Estijoje - stipriuosius gėrimus.

Girtumo paplitimas ir dažnumas. Mokinių girtumo atvejų (jų subjektyviu vertinimu) skaičius įvairiais laikotarpiais atsispindi 4-10 diagramoje.

4-10 diagrama. Buvo girti ne mažiau kaip 1-2 kartus per gyvenimą, 12 mėnesių ir 30 dienų (proc.)

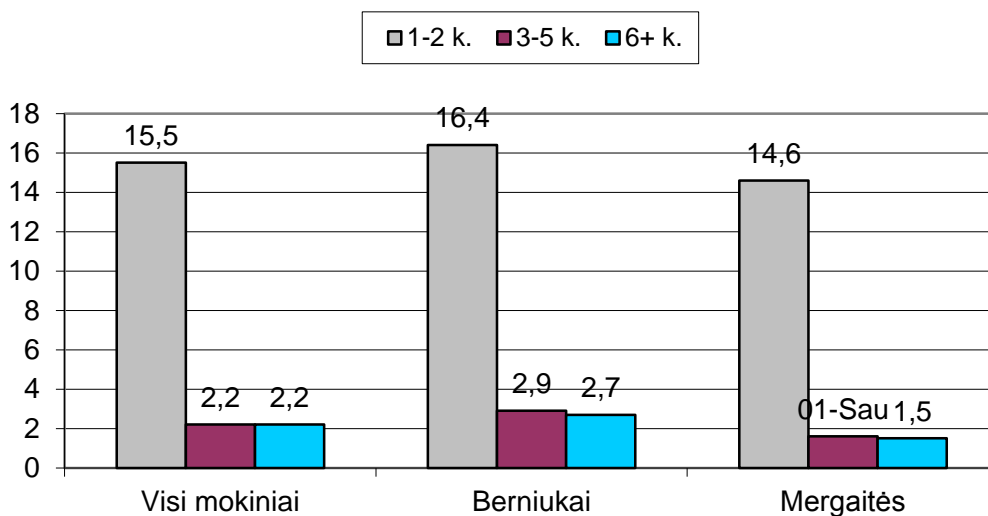
Bent kartą gyvenime buvę girti nurodė **63 proc.** paauglių (66 proc. berniukų ir 60 proc. mergaičių, ESPAD vidurkis 47 proc.), bent kartą per pastaruosius metus – **43 proc.**

(ESPAD vidurkis 37 proc.), o bent kartą buvo girti per paskutinį mėnesį iki apklausos - **20 proc.** (22 proc. berniukų, 18 proc. mergaičių, ESPAD vidurkis 17 proc.). Tad visi girtumo rodikliai aukštesni už ESPAD vidurkį, nors dažnesnio girtumo atvejais skirtumai mažesni. Latvijoje per paskutinį mėnesį iki apklausos buvo girti 18 proc., Estijoje - 12 proc., Lenkijoje - 13 proc. Pagal girtumo bent kartą gyvenime ir bent kartą per pastaruosius metus paplitimą tarp ESPAD šalių pirmauja Danija, Čekija, bet Baltijos šalių rodikliai irgi aukšti. Nuo 2007 metų šie rodikliai Lietuvoje iš esmės nepakito.

Lyčių skirtumai pagal šį rodiklį – girtumo paplitimą (buvo girti bent 1-2 kartus) išlieka nedideli; nors mergaitės, kaip matėme, vartoja alkoholį mažesniais kiekiais, šie skirtumai nėra tokie dideli, kad lemtų žymiai mažesnę girtumo paplitimą (atsižvelgiant į tai, kad mergaičių girtumui reikia mažesnio alkoholio kiekio). Bet berniukų girtumo atvejai dažnesni, mergaitės nurodo mažesnę girtumo atvejų skaičių: 2011 metais 20 ir daugiau kartų per gyvenimą buvę girti berniukai nurodo 2 kartus dažniau: 7 proc. berniukų ir 3 proc. mergaičių, 2007 m. berniukai 20+ kartų per gyvenimą buvo girti 3 kartus dažniau negu mergaitės – 9,2 proc. berniukų, 3,4 proc. mergaičių, tad lyčių skirtumai pagal kai kuriuos girtumo rodiklius tapo dar mažesni.

Girtumas per paskutines 30 dienų yra rizikingo (paaugliams gresiančio priklausomybe) vartojimo rodiklis, jo atvejų dažnumai rodo rizikingo gėrimo paplitimo laipsnį (4-11 diagrama).

4-11 diagrama. Girtumo atvejų per paskutines 30 dienų dažnumas (proc.)

Matome, kad berniukų ir mergaičių rizikingo gėrimo laipsnis pagal šį rodiklį taip pat beveik nesiskiria. Tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių girtumo per 30 dienų dažnumas nuo 2007 metų nepakito. Rizikingam gėrimui priskirtini ir dažno girtumo per paskutinius 12 mėnesių atvejai – 6 ir daugiau kartų per 12 mėn. buvo girti dešimtadalis - 10 proc. berniukų ir 5,2 proc. mergaičių.

Girtumo kaitos tendencijos nuo 1995 metų. Girtumo paplitimas, iki 2003 metų didėjęs, 2007 metais **sumažėjo, bet nuo 2007 metų išlieka stabilus** (4.4 lentelė). Taip pat stabilus išliko ir dažno girtumo atvejų skaičius, ypač mergaičių (berniukų 2 proc. sumažėjo).

4.4 lentelė. Girtumo atvejų per gyvenimą dažnumas (proc.)

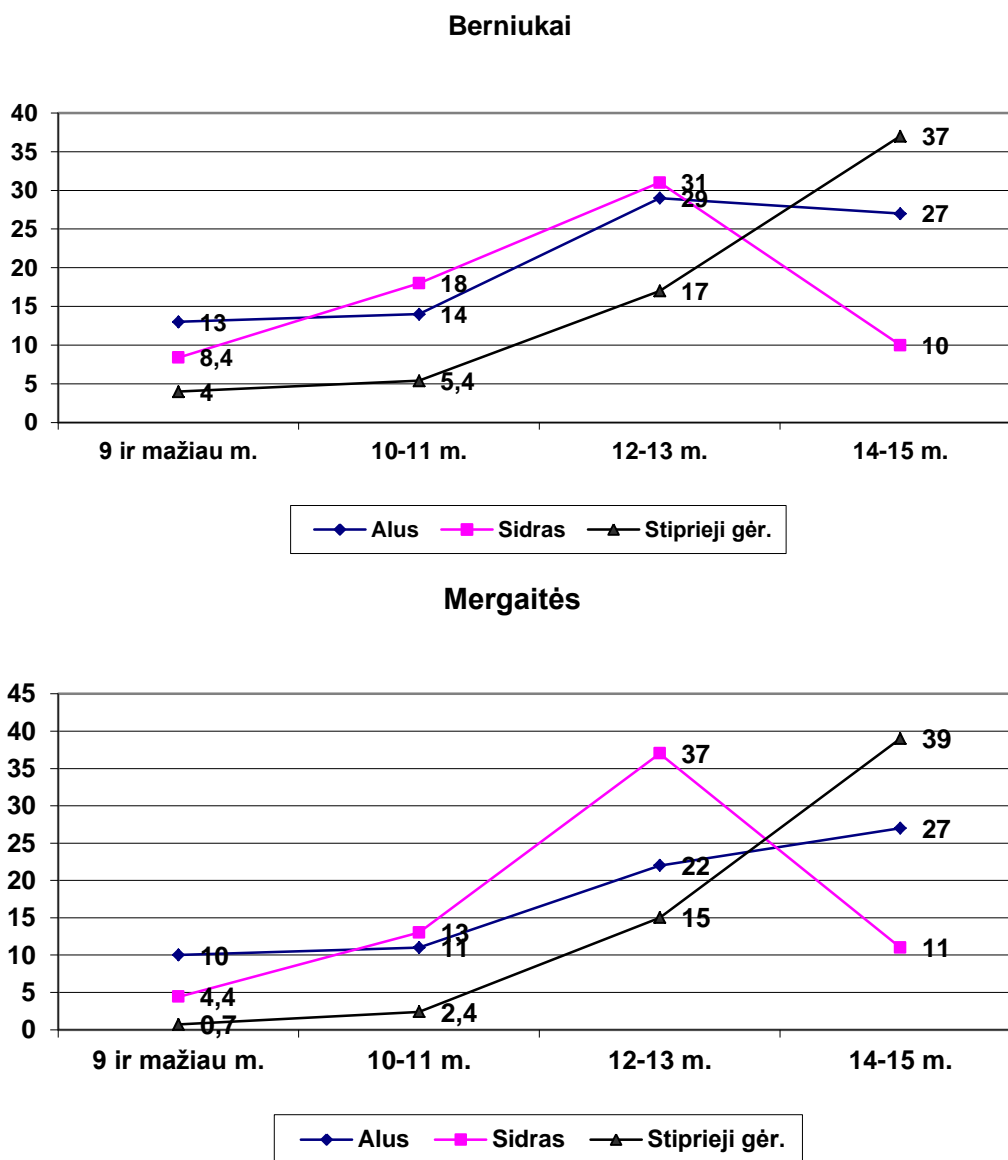
Tyrimas	Bent kartą gyvenime buvo girti			20 ir daugiau kartų per gyvenimą buvo girti		
	Berniukai	Mergaitės	Iš viso	Berniukai	Mergaitės	Iš viso
1995	72,8	67,9	70,2	12,3	5,1	8,5
1999	81,2	65,5	73,6	19,5	6,3	13,2
2003	86,3	76,5	81,4	28,3	11,7	20
2007	63,9	61,1	62,4	9,2	3,4	6,2
2011	65,7	60,3	63	7,4	3,3	5,3

Girtumo paplitimo skirtumai tarp berniukų ir mergaičių nėra dideli, labiau skiriasi tik vartojamo alkoholio kiekiai ir vartojimo dažnumas.

4.2.3 Alkoholio vartojimo pradžios amžius

Pagal alkoholio vartojimo pradžios amžių Lietuvos paaugliai taip pat yra kiek aukščiau už ESPAD vidurkį: kad išgėrė bent vieną taurelę kokio nors alkoholinio gėrimo būdami jaunesni negu 13 metų, nurodo **67 proc.** Lietuvos mokinių (ESPAD vidurkis - 57 proc.). Pagal šį rodiklį tarp ESPAD šalių pirmauja Latvija, Estija, Čekija, Bulgarija (70-78 proc.). Berniukų ir mergaičių įvairių gėrimų vartojimo pradžios amžius skiriasi (4-12 diagrama).

4-12 diagrama. Amžius, kada pirmą kartą išgėrė bent vieną taurę alkoholinių gėrimų (berniukai, mergaitės, proc.)

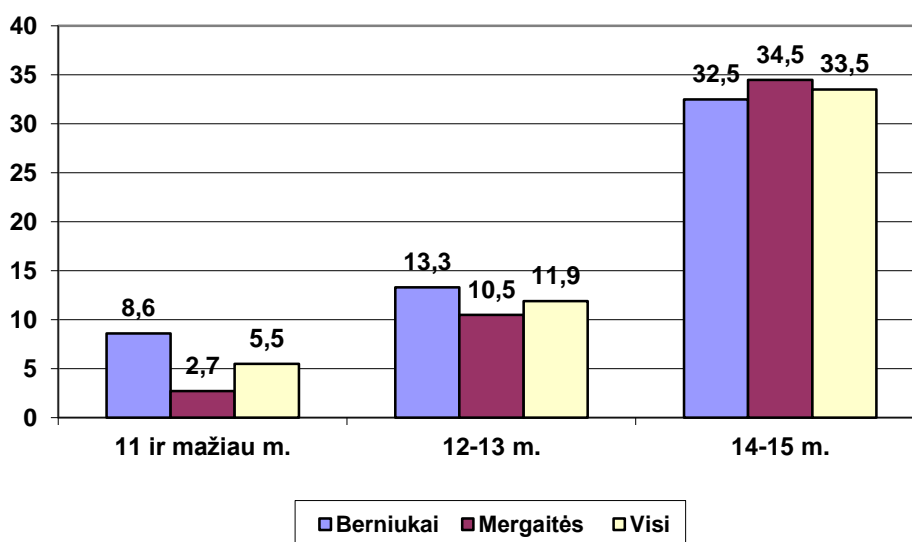

Lyginant su 2007 metų duomenimis, galima pastebėti teigiamą tendenciją: visus gėrimus 2011 m. apklausti paaugliai pradėjo vartoti vėliau negu 2007 metais apklausti penkiolikamečiai. Mažiau pakito tik **stipriųjų gėrimų** vartojimo pradžios amžius, kuris ir 2007 m. buvo vyresnis negu kitų gėrimų vartojimo (stipriuosius gėrimus tiek 2007, tiek 2011 m. daugumas pradėjo gerti kiek vyresni, 13-15 metų). Labiausiai pakito alaus vartojimo pradžios amžius: jei 2007 metais daugiau negu penktadalis 15-16 metų mokinių pirmą kartą išgėrė bent vieną stiklinę **alaus** būdami **devynerių metų ir jaunesni** (22,5 proc. berniukų ir 19 proc. mergaičių), tai 2011 m. tokio amžiaus pradėjo vartoti alų tik 13 proc. berniukų ir 10 proc. mergaičių; **sidro** vartojimo pradžios amžius

pakito mažiau, ir jį daugiausia 2011 metais apklaustų penkiolikamečių pradėjo vartoti anksčiau negu kitus gėrimus – 10-13 metų; kitus gėrimus dauguma, kaip jau minėta, pradėjo vartoti 12-15 metų. Taip pat ir 2011 m. tapusį žymiai populiareniu **vyną** dauguma (41 proc.) mergaičių pradėjo vartoti 14-15 metų amžiaus, berniukų - 22 proc. 12-13 metų, 24 proc.- 15-16 metų. Lyginant su 2007 metais, alkoholio vartojimo pradžios amžius Lietuvoje šiek tiek padidėjo, sumažėjo mokinių, pradėjusių vartoti alkoholį kai jie buvo 11 m. ir jaunesni.

Nesaikingai gerti ir girtauti dalis mokinių taip pat pradėjo vaikystėje (4-13 diagrama)

4-13 diagrama. Amžius, kada pirmą kartą buvo girti (proc., visi mokiniai)

Lietuvos paauglių **girtumo pradžios amžius** taip pat aukštesnis už ESPAD vidurkį. Kad bent vieną kartą buvo girti jaunesni negu 13 metų, nurodė **18 proc.** Lietuvos penkiolikamečių (ESPAD vidurkis – 12 proc.). 9 proc. berniukų pirmą kartą buvo girti 11 metų ir jaunesni (tarp jų 3 proc. – 9 metų ir jaunesni), bet dauguma patyrusių girtumą pirmą kartą buvo girti 14-15 metų.

Lyginant su 2007 metų duomenimis, **girtumo pradžios amžius liko toks pat:** pirmą kartą buvusių girtų vaikystėje - tiek iki 11, tiek iki 13 metų mokinių skaičius nepakito. Kiek sumažėjo (2-3 proc.) tik pirmą kartą buvusių girtų 14-15 m. mokinių dalis, tad buvusių girtų iki 15 m. mokinių dalis sumažėjo, bet labai nedaug.

Statistiškai reikšmingi alkoholio vartojimo pradžios amžiaus skirtumai tarp miesto ir kaimo vietovėse gyvenančių mokinių yra tik **alaus** vartojimo ir girtumo pradžios amžiaus atžvilgiu: alų jaunesni pradėjo vartoti kaimų ir miestelių mokyklų paaugliai: gėrė alaus 9 m. ir jaunesni 13,2 proc. kaimų ir miestelių mokyklų mokinių ir po 10 proc. didžiųjų ir mažesnių miestų mokinių; to paties amžiaus buvo girti 3,4 proc. kaimų ir miestelių vaikų ir 1,4 proc. miestų mokinių.

4.3 Prieinamumas ir vartojimas viešose vietose

Paauglių alkoholio prieinamumo vertinimas nuo 2007 metų nepakito ir išlieka artimas ESPAD vidurkiui: **80 proc.** paauglių nurodė, kad jiems būtų labai lengva ir gana lengva įsigyti kokio nors alkoholio (Europos vidurkis - 81 proc.). Bet pagal kitą rodiklį - paauglių nurodomą alkoholio įsigijimo per 30 dienų iki apklausos atvejų skaičių - Lietuvos rodikliai kiek skiriasi nuo ESPAD vidurkio: daugiau negu vidutiniškai tarp ESPAD šalių - **43 proc.** - Lietuvos mokinių per pastarąsias 30 dienų nurodė pirkę kokio nors alkoholio savo reikmėms parduotuvėje (ESPAD vidurkis 37 proc.), tuo tarpu mažiau negu vidutiniškai – pirkę ir gėrę alkoholio bare, kavinėje, diskotekoje (Lietuvoje - 28 proc., ESPAD vidurkis – 45 proc.). Lengviausiai įsigijami gėrimai, mokinių nuomone – alus ir sidras.

Duomenys (4.5 lentelė) rodo, kad dauguma paauglių (jų subjektyviu vertinimu) panorėję galėtų lengvai arba gana lengvai gauti alkoholinių gėrimų. Ypač lengvai paaugliams prieinamas sidras – jo lengvai arba gana lengvai įsigyti mano galį 75 proc. mokinių. Nedidelis prieinamumo vertinimo sumažėjimas nuo 2007 metų gali būti susijęs su šio gėrimo vartojimo sumažėjimu; tai patvirtintų ir padidėjęs vyno prieinamumo vertinimas, padidėjęs jo vartojimui.

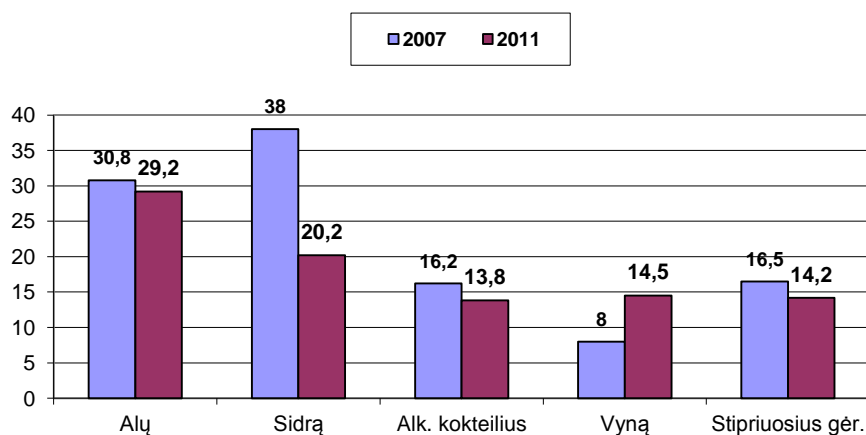
4.5 lentelė. Galimybės įsigyti alkoholinių gėrimų vertinimas (proc., visi mokiniai)

Metai	Labai arba gana lengva įsigyti				
	Alus	Sidras	Vynas	Alk. kokteiliai	Stiprieji gėrimai
2003	91,7		84,8		69
2007	73,4	80	58	71	50
2011	71,4	75,3	70	66,7	54,8

Stiprieji gėrimai tebėra vertinami kaip sunkiausiai prieinami, bet ir jų prieinamumo vertinimas padidėjo. Visumoje šias nuomones galima vertinti kaip atspindinčius stabiliai tebesitęsiančią blogą alkoholinių gėrimų prieinamumo situaciją. Prieinamumo vertinimo pokyčiai dalinai atitinka pasikeitusią mokinių vartojamų gėrimų rūšių struktūrą: tikėtina, jiems atrodo sunkiau įsigyti tų gėrimų, kurių jie mažiau ir ieško.

Mokinių nuomones apie prieinamumą patikslina duomenys apie jų nurodomus alkoholio pirkimo savo reikmėms faktus per paskutines 30 dienų iki apklausos (4-14 diagrama). Šie duomenys patvirtina esant dideles galimybes nepilnamečiams nusipirkti alkoholio parduotuvėse: nurodydami atvejus, kada jie patys pirkė alkoholinius gėrimus, per gana trumpą laikotarpį - paskutines 30 dienų – parduotuvėje (kioske, degalinėje) bent kartą nurodo pirkę *alų* beveik 30 proc., (berniukų 42 proc., mergaičių - 17 proc.), *sidrą* - 20 proc., po 14-15 proc. - *vyną ir stipriuosius alkoholinius gėrimus*, 13 proc. - *alkoholinius kokteilius*. Tad ir alkoholio pirkimo atvejų skaičius nuo 2007 metų beveik nepakito, sumažėjęs sidro pirkimo atvejų kiekis susijęs su jo vartojimo sumažėjimu. Tad duomenys rodo, kad **alkoholio prieinamumas nepilnamečiams Lietuvoje nuo 2007 metų nepakito ir išlieka gana didelis.**

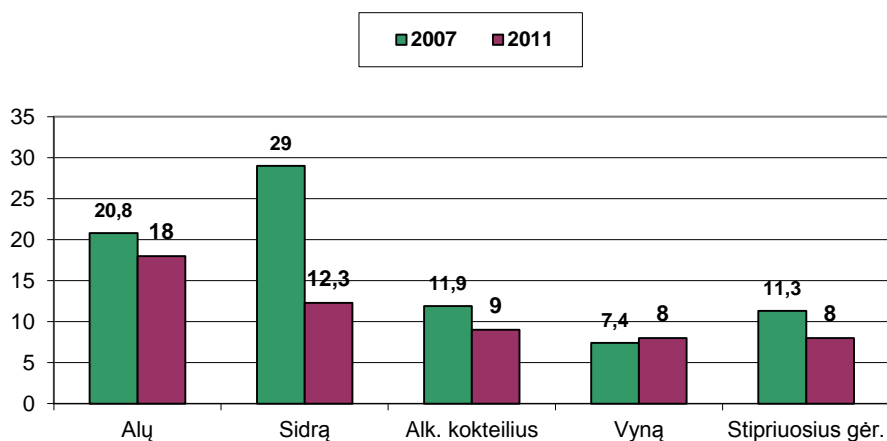
4-14 diagrama. Alkoholio pirkimo savo reikmėms parduotuvėje (kioske, degalinėje) bent kartą per 30 dienų atvejų skaičius 2007 ir 2011 metais (proc., visi mokiniai)

Visumoje **43 proc.** Lietuvos mokinių per pastarąsias 30 dienų nurodė pirkę kokio nors alkoholio savo reikmėms parduotuvėje (ESPAD vidurkis 37 proc.), Pagal šį rodiklį Lietuvos rodikliai aukštesni už ESPAD vidurkį.

Per tą patį laikotarpį - paskutines 30 dienų iki apklausos pirko alkoholį bare, kavinėje, restorane, diskotekoje (toje patalpoje, neišsinešant), t. y. ten nusipirko ir vartojo alkoholį kiek mažesnę dalis 15-16 metų mokinių (4-15 diagrama). Duomenys rodo, kad šiose įstaigose paaugliams prieinamiausias ir daugiausia vartojamas yra alus – jį per 30 dienų čia gėrė 18 proc. visų mokinių – daugiau negu ketvirtadalis (26 proc.) visų berniukų ir 9 proc. mergaičių. Viso Lietuvoje nurodo pirkę ir gėrę kokio nors alkoholio bare, kavinėje, diskotekoje - **28 proc.** paauglių, ESPAD vidurkis – 45 proc. Tad pagal šį rodiklį Lietuva yra žemiau Europos vidurkio. Tai rodo, kad Lietuvoje alkoholis labiau negu vidutiniškai prieinamas paaugliams perkant parduotuvėje ar kioske, mažiau prieinamas – baruose, kavinėse, diskotekose.

4-15 diagrama. Alkoholio vartojimo bare, restorane, kavinėje, diskotekoje bent kartą per paskutines 30 dienų 2007 ir 2011 metais (proc., visi mokiniai)

Nors visų gėrimų vartojimas kavinėse, baruose ir pan. nuo 2007 m. šiek tarp paauglių tiek sumažėjo, didelė ir beveik nesumažėjusi paauglių alaus vartojimo šiose vietose apimtis rodo, kad šis sumažėjimas gali būti susijęs ne tiek su pardavimų paaugliams ribojimu, kiek su aukštesnėmis kitų gėrimų (vyno, stipriųjų gėrimų) kainomis. Tad duomenys rodo, kad alkoholio prieinamumas nepilnamečiams tebėra svarbi ir kol kas blogai sprendžiama problema, nes prieinamumas nuo 2007 metų nesumažėjo.

Lengviausiai įsigijami gėrimai, mokinių nuomone – alus ir sidras.

Prieinamumo rodiklių pasiskirstymas pagal mokinių gyvenamosios vietovės urbanizacijos laipsnį rodo, kad, mokinių vertinimu, alkoholinių gėrimų lengviau įsigyti miestuose – tiek didžiuosiuose, tiek mažesniuose; miesteliuose ir kaimuose visų gėrimų prieinamumas nurodomas esąs žymiai mažesnis (4.6 lentelė).

4.6 lentelė. Galimybės įsigyti alkoholinių gėrimų vertinimas miestų ir kaimų mokyklose (proc., visi mokiniai)

Mokyklos vieta	Labai arba gana lengva įsigyti				
	Alus	Sidras	Vynas	Alk. kokteiliai	Stiprieji gėrimai
Didieji miestai	74	78	72	67	57
Kiti miestai	78	79	74	73	61
Miesteliai ir kaimai	64	68	63	60	41

Kaimuose ir miesteliuose, mokinių nuomone, lengviausia įsigyti sidro; būtent sidro daugiausia kaimų ir pagrindinių mokyklų mokinių yra ir pirkę bei vartoję kavinėse (17 proc., kitų miestų - 11 proc., didžiųjų miestų – 9 proc.). Alaus ir vyno pirko daugiau miestų mokinių.

Apibendrinimai

- Bent 1-2 kartus per gyvenimą nurodė vartoję alkoholį **95 proc.** Lietuvos paauglių (94 proc. berniukų ir 96 proc. mergaičių). Vartoję alkoholį bent 1-2 kartus per 12 mėnesių iki apklausos Lietuvoje nurodė **85 proc.** paauglių (tarp jų 83 proc. berniukų ir 87 proc. mergaičių), Per pastarąsias 30 dienų vartoję alkoholinius gėrimus Lietuvoje nurodė **63 proc.** paauglių (63 proc. berniukų, 64 proc. mergaičių). Pagal visus tris rodiklius Lietuva yra aukščiau už ESPAD vidurkį.
- Nuo 2007 iki 2011 metų Lietuvoje visiškai nevartojusių alkoholio abstinėtų skaičius išliko nepakitęs, bet šiek tiek sumažėjo vartojusių alkoholį per pastaruosius 12 mėn. ir per 30 dienų iki apklausos mokinių. Sumažėjo alkoholio vartojimo dažnumas, ypač tarp mergaičių, taip pat paskutinio epizodo metu suvartoto alkoholio kiekis.
- Kinta vartojamo alkoholio rūšių pasirinkimai: 2007 m. populiariausią tarp 15-16 metų mokinių gėrimą sidrą keičia vėl populiarėjantis, ypač tarp berniukų, alus, antroje vietoje tarp abiejų lyčių paauglių vartojamų gėrimų - vynas.

- Lietuvos paaugliai pagal paskutinio vartojimo epizodo metu suvartotą gryno alkoholio kiekį yra žemiau už Europos vidurkį. Lietuvos mokiniai 2011 m. paskutinio epizodo metu suvartojo **43 mililitrus** gryno alkoholio (ESPAD vidurkis - 51 ml). Lietuvoje dauguma paauglių per paskutinį vartojimo atvejį gėrė alų.
- Bent kartą gyvenime buvę girti nurodė daugiau kaip **60 proc.** paauglių, bent kartą per pastaruosius metus – **43 proc.**, o bent kartą buvo girti per paskutinį mėnesį iki apklausos - **20 proc.** (22 proc. berniukų, 18 proc. mergaičių). Pagal girtumo rodiklius Lietuvos paaugliai irgi yra aukščiau už ESPAD vidurkį, nors dažnesnio girtumo atvejais skirtumai mažesni. Girtumo paplitimas nuo 2007 metų nepakito, kiek sumažėjo girtumo atvejų dažnumas.
- Paauglių alkoholio prieinamumo vertinimas nuo 2007 metų nepakito ir išlieka artimas ESPAD vidurkiui: **80 proc.** paauglių nurodė, kad jiems būtų labai lengva ir gana lengva įsigyti kokio nors alkoholio (Europos vidurkis - 81 proc.). Bet pagal paauglių nurodomą alkoholio įsigijimo per 30 dienų iki apklausos atvejų skaičių Lietuvos rodikliai kiek skiriasi nuo ESPAD vidurkio: Lietuvos mokinių **43 proc.** - daugiau negu vidutiniškai ESPAD šalyse - nurodė pirkę alkoholio savo reikmėms parduotuvėje, tuo tarpu mažiau negu vidutiniškai ESPAD šalyse – pirkę ir gėrę alkoholio bare, kavinėje, diskotekoje. Lengviausiai įsigijami gėrimai, mokinių nuomone – alus ir sidras.
- Mokinių vertinimu, alkoholinių gėrimų prieinamumas paaugliams didesnis miestuose; miesteliuose ir kaimuose visų gėrimų prieinamumas nurodomas esąs mažesnis.
- Pagal alkoholio vartojimo pradžios amžių Lietuvos paaugliai taip pat yra kiek aukščiau už vidurkį: kad išgėrė bent vieną taurę kokio nors alkoholinio gėrimo būdami jaunesni negu 13 metų, nurodo **67 proc.** Lietuvos mokinių (ESPAD vidurkis - 57 proc.), kad bent vieną kartą buvo girti jaunesni negu 13 metų – nurodė **18 proc.** Lietuvos penkiolikamečių (ESPAD vidurkis – 12 proc.). Lyginant su 2007 metais, alkoholio vartojimo pradžios amžius Lietuvoje šiek tiek padidėjo - sumažėjo mokinių, pradėjusių vartoti alkoholį kai jie buvo 11 m. ir jaunesni.

- Lietuvos paauglių alkoholio vartojimo rizikos suvokimas kiek aukštesnis už ESPAD vidurkį: neigiamas alkoholio vartojimo pasekmes jie vertina kiek aukščiau, negu dauguma, teigiamas – kiek žemiau.
- Alkoholio vartojimo paplitimas ir dažnumas pagal vietovės urbanizacijos laipsnį skiriasi mažai ir šie skirtumai yra mažesni, negu 2007 metais. Pagal vietovės urbanizacijos laipsnį skiriasi vartojamų gėrimų rūšys: didžiųjų miestų mokiniai kiek dažniau vartojo vyną, kaimų ir miestelių bei mažesnių miestų paaugliai – alų.

5 Nelegalių ir legalių narkotikų vartojimas ir jo kaita

5.1 Nelegalių narkotikų vartojimo paplitimas ir dažnumas

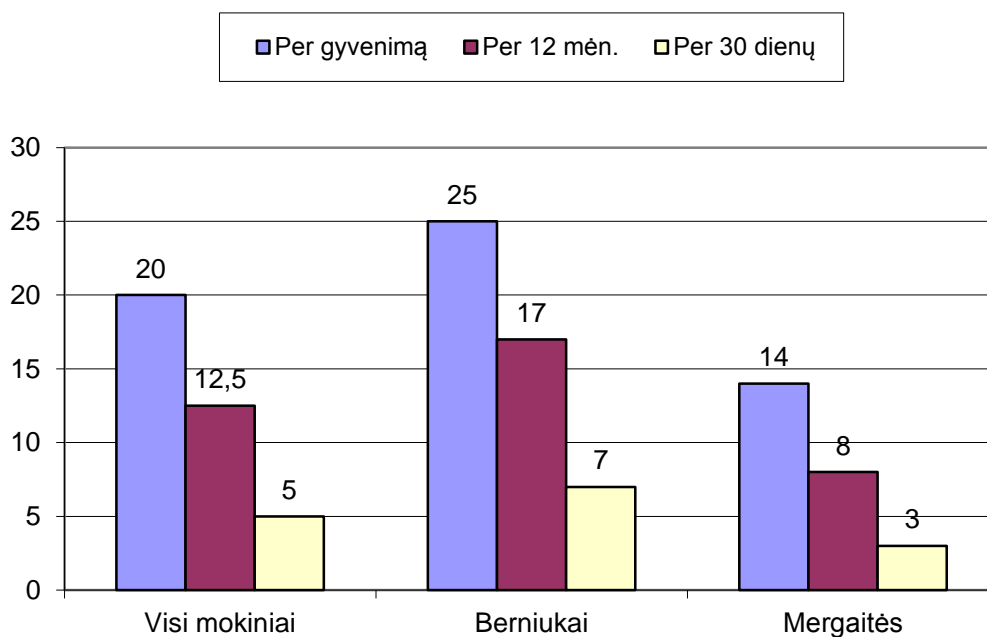
Tyrime tirtas šių nelegalių narkotikų vartojimas: marihuana (hašišas, kanapės, „žolė“, dėl didelio paplitimo tirtas didžiausiu kiekiu rodiklių. Kiti nelegalūs narkotikai - amfetaminai, ekstazis, LSD ir kiti haliucinogenai, heroinas, kokainas/ krekas, haliucinogeniniai grybai, GHB (Gammahydroxybutyratas), anaboliniai steroidai. Alkoholis su tabletėmis ir leidžiami narkotikai gali atspindėti ir legalių, ir nelegalių narkotikų vartojimą.

2011 metais bent 1-2 kartus gyvenime vartojusių kokį nors nelegalų narkotiką paauglių buvo šiek tiek daugiau negu vidutiniškai tirtose Europos šalyse – **21 proc.** (27 proc. berniukų ir 16 proc. mergaičių), ESPAD vidurkis - 18 proc. Nuo 2007 m. tokių mokinių padaugėjo maždaug 1 proc. Kaimyninėse šalyse bent 1-2 kartus gyvenime vartojusių kokį nors nelegalų narkotiką paauglių buvo daugiau negu Lietuvoje: Latvijoje 27 proc., Estijoje 26 proc., Lenkijoje 25 proc. Daugiausia tokių mokinių buvo Čekijoje (43 proc.), Prancūzijoje (39 proc.), mažiausia - Norvegijoje, Švedijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje, Moldovoje, Serbijoje, Albanijoje - nuo 5 iki 9 proc.

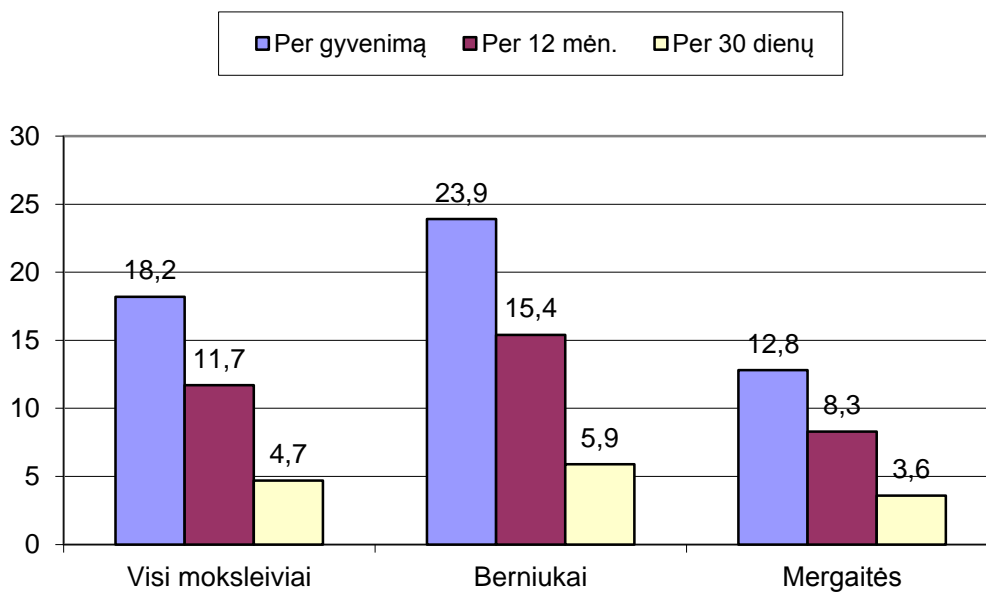
5.1.1 Marihuanos/hašišo/kanapių vartojimo paplitimas, dažnumas ir jo kaita

Paplitimas. Didžiausia dalis mokinių vartojo marihuaną/hašišą (kanapes, „žolę“) - **20 proc.** (25 proc. berniukų ir 14 mergaičių, ESPAD vidurkis 17 proc.). Kanapių vartojimo paplitimas nuo 2007 m. Lietuvoje padidėjo 2 proc., didėjant vartojusių jas 1-2 kartus per gyvenimą paauglių skaičiui. Kitų nelegalių narkotikų vartojimas pakito mažai, kai kurių - sumažėjo. Vartojusių bent 1-2 kartus gyvenime kokį nors nelegalų narkotiką, išskyrus kanapes Lietuvos paauglių skaičius atitinka ESPAD vidurkį – **6 proc.** (berniukų 7, mergaičių 5 proc.). Estijoje ir Latvijoje tokių mokinių – 8-9 proc. Daugiausia vartojusių kitus nelegalius narkotikus, išskyrus kanapes – Monake, Bulgarijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, mažiausia – Norvegijoje, Suomijoje, Švedijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje (po 3 proc.).

5-1 diagrama. Marihuanos/hašišo vartojimas bent kartą per gyvenimą, per 12 mėn., per 30 dienų 2011 m. (proc.)

5-1A diagrama. Marihuanos/hašišo vartojimas bent kartą per gyvenimą, per 12 mėn., per 30 dienų 2007 m. (proc.)

Tiek tarp bandžusių vartoti bent kartą gyvenime, tiek ypač tarp vartojusių per paskutinius 12 mėn. ir per paskutinį mėnesį marihuanos/hašišo vartotojų berniukų yra beveik dvigubai daugiau, negu mergaičių, tad šio, kaip ir daugelio kitų narkotikų vartojimas Lietuvoje yra populiariesnis tarp berniukų.

Vartojusių marihuaną/hašišą bent kartą per 12 mėn. Lietuvos paauglių dalis atitinka ESPAD vidurkį - 13 proc., o nurodžiusių, kad vartojo šį narkotiką bent kartą per 30 dienų iki apklausos Lietuvoje yra mažiau negu vidutiniškai ESPAD šalyse – 5 proc., (ESPAD vidurkis – 7 proc.). Latvijoje ir Estijoje vartojusių kanapes per paskutines 30 dienų iki apklausos po 6 proc. Lenkijoje – 10 proc., o daugiausia per šį laikotarpį jas nurodė vartoję Prancūzijos (24 proc.), Monako (21 proc.), Čekijos (15 proc.) paauglių.

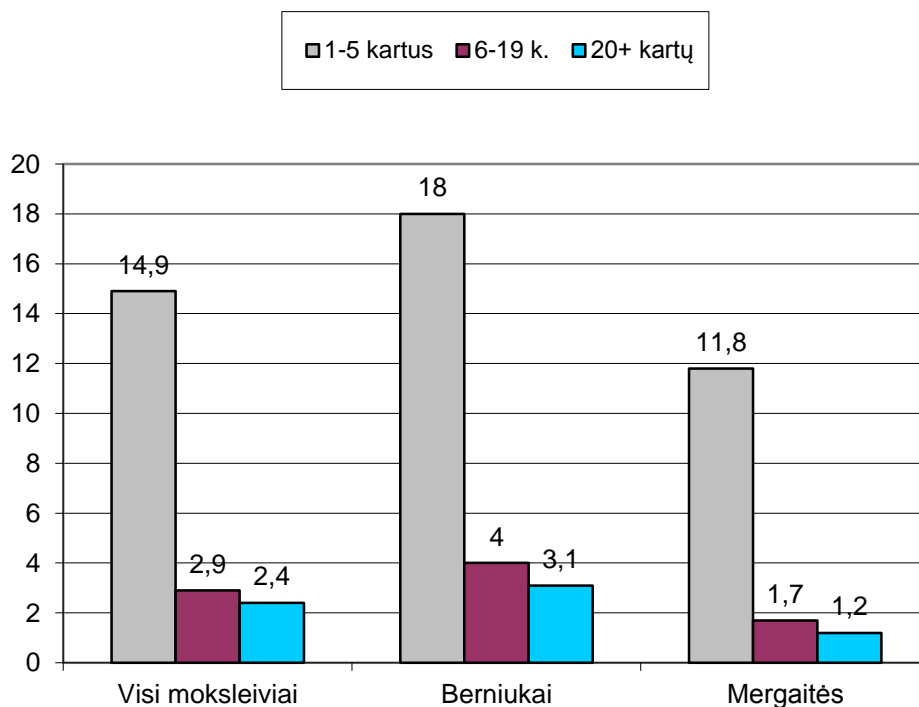
Vartojusių marihuaną/hašišą 1-2 kartus per 12 mėn. Lietuvos paauglių procentas nuo 1999 metų šis nuosekliai didėja po 1 proc. – 1999 m. - 10 proc., 2003 m. - 11 proc., 2007 m. - 12 proc., 2011 m. - 13 proc. Lyginant su 2007 m. duomenimis (5-1A diagrama), galima pastebėti, kad per pastaruosius ketverius metus iki 1,5 proc. padidėjo marihuanos/hašišo vartojimas bent kartą per gyvenimą ir per pastaruosius 12 mėn., o per paskutines 30 dienų iki apklausos šio narkotiko vartojimas beveik nepakito (mergaičių – sumažėjo). Ir pagal kitus rodiklius padidėjo daugiausia berniukų vartojimas (nuo 1,1 iki 1,6 proc.), mergaičių padidėjo nežymiai (per gyvenimą – padidėjo 1,2 proc. per paskutinius 12 mėnesių – padidėjo 0,1 proc., per paskutines 30 dienų – sumažėjo 1 proc.)

Tad išlieka tendencija, kad **eksperimentuojančių**, bandžusių kanapes/marihuaną/hašišą mokinių vartoti vieną ar kelis kartus gyvenime paauglių **padaugėjo didesniu mastu, negu vartojančių ją dažniau ar reguliariai**. Tai iš dalies patvirtina ir vartojimo dažnumo duomenys (5-2 diagrama). Bet jie taip pat rodo, kad padaugėjo, nors nedideliu mastu, ir dažnai kanapes vartojusių berniukų, kartu šiek tiek sumažėjus mergaičių vartojimo dažnumui.

Dauguma vartojusiųjų šį narkotiką vartojo jį 1-5 kartus per gyvenimą (tarp jų 11,2 proc. - 1-2 kartus, berniukų 12,9 proc. mergaičių 9,5 proc.(5-2 diagrama). Tad daugiau negu

dešimtadalis mokinių šį narkotiką yra bandę vartoti kelis kartus ir, kaip rodo duomenys, dauguma pastoviai nevartoja.

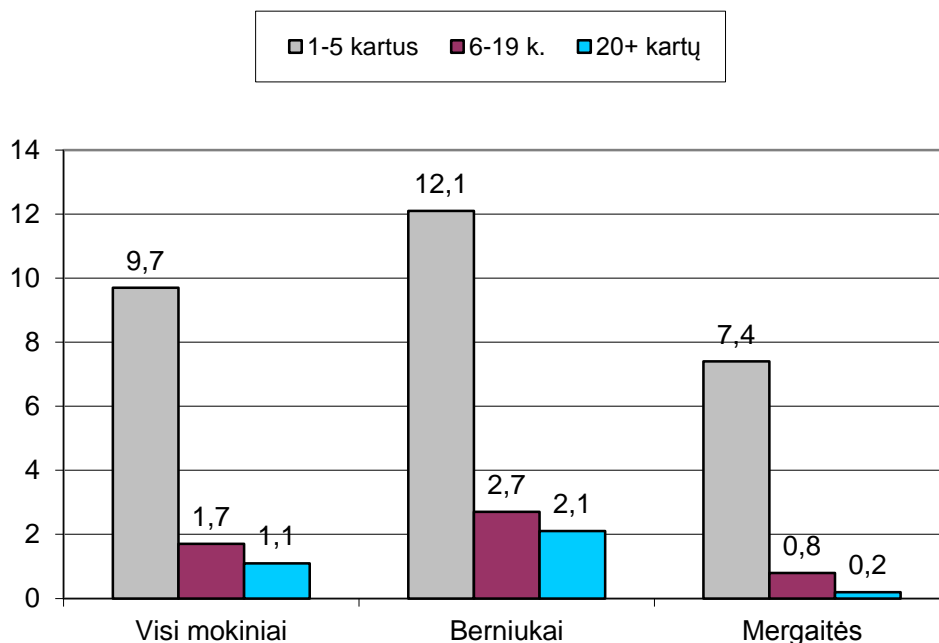
5-2 diagrama. Marihuanos/hašišo vartojimo bent kartą per gyvenimą dažnumai (proc.)

Bet pagal vartojimo dažnumą mergaitės „atsilieka“ nuo berniukų mažiau negu pagal paplitimą. Lyginant su 2007 metų duomenimis, neramina tendencija, kad kiek padidėjo vartojusių kanapes ne tik 1-5 kartus per gyvenimą, daugiausia berniukų, procentas, bet ir vartojusių 20 ir daugiau kartų per gyvenimą mokinių nuo 1,6 iki 2,4 proc.

Per paskutinius 12 mėnesių vartojo kanapes/marihuaną bent vieną kartą: berniukų – 16,8 proc. (2007 m. - 15,4 proc.), mergaičių – 8,4 proc. (2007 m. - 8,3 proc.), visų mokinių – 12,5 proc. (2007 m. - 11,7 proc.). Tad vartojusių marihuaną/hašišą mokinių per šį laikotarpį padaugėjo maždaug tiek pat, kaip ir vartojusių bent kartą gyvenime. Vartojimo dažnumai (5-3 diagrama) rodo, kad berniukai yra pastovesni šio narkotiko vartotojai, negu mergaitės – per šį laikotarpį jie jį vartojo kelis kartus dažniau.

5-3 diagrama. Marihuanos/hašišo vartojimo per paskutinius 12 mėn. dažnumai (proc.)

Lyginant su 2007 metų duomenimis, galima pastebėti, kad labiausiai padaugėjo (+0,8 proc.) dažniau (20+ kartų) per pastaruosius 12 mėnesių vartojusių kanapes berniukų, mergaičių nežymiai (+0,1 proc.) padaugėjo tik tarp vartojusių retai.

Tarp vartojusių marihuaną/hašišą *per paskutines 30 dienų* mokinių, kaip minėta, padaugėjo tik berniukų (5-1, 5-1A diagramos), mergaičių – sumažėjo. Pagal dažnumą vartojusieji marihuaną/hašišą *per paskutines 30 dienų* mokiniai daugiausia vartojo jį iki 5 kartų – 3,7 proc. (4,9 proc. berniukų ir 2,5 proc. mergaičių); nuo 2007 m. **berniukų dalis 0,7 proc. padidėjo, mergaičių – tiek pat sumažėjo.** Dažniau - 6-19 kartų vartojusių šiuos narkotikus per paskutines 30 dienų – mokinių yra 0,8 proc. (1,5 proc. berniukų, 0,1 – mergaičių), pastoviai - 20 ir daugiau kartų per 30 dienų vartojo marihuaną/hašišą tik berniukai – 0,6 proc.

Tad galima konstatuoti nedidelį marihuanos vartojimo dažnumo padidėjimą tarp berniukų ir nedidelį vartojimo dažnumo sumažėjimą tarp mergaičių.

Kaip ir galima tikėtis, yra statistiškai reikšmingų kanapių vartojimo paplitimo skirtumų pagal vietovės urbanizacijos laipsnį – didžiuosiuose miestuose jie paplitę beveik dvigubai labiau negu kaimo vietovėse. Bent kartą gyvenime šį narkotiką vartojo: 24,4 proc. didžiųjų miestų, 18,7 proc. kitų miestų ir 15,4 proc. kaimų ir miestelių mokyklų mokinių, taip pat reikšmingai skiriasi ir vartojimas per paskutinius 12 mėn., bet pagal vartojimo per paskutines 30 dienų paplitimą skirtumų nėra.

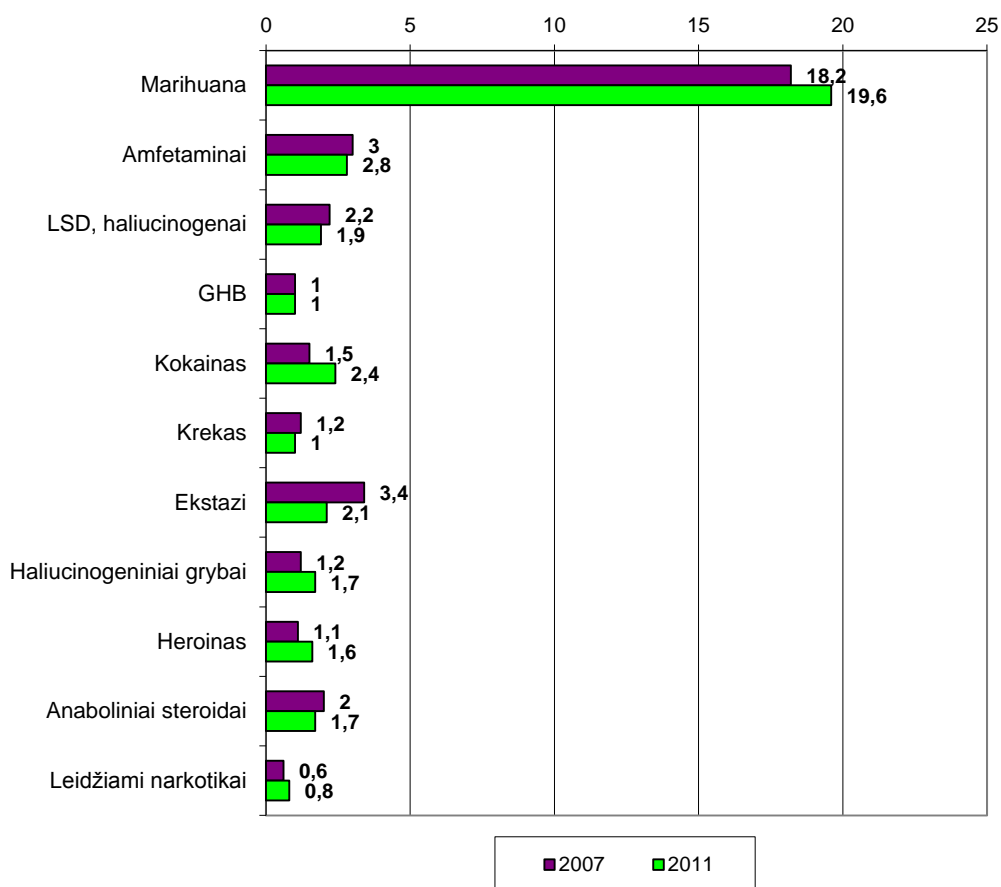
Pagal mokyklų tipus yra tik vartojimo per gyvenimą paplitimo skirtumų: bent kartą gyvenime vartojo kanapes 23,3 proc. pagrindinių mokyklų, 21,8 proc. vidurinių mokyklų ir 17,8 proc. gimnazijų mokinių. Bet vartojimo dažnumo skirtumai tarp mokyklų nedideli; pavyzdžiui, 3-5 kartus per gyvenimą vartojo kanapes 4,1 proc. pagrindinių mokyklų, 3,2 proc. vidurinių mokyklų ir 3,8 proc. gimnazijų mokinių.

5.1.2 Kitų nelegalių narkotikų vartojimas

Vartojimo paplitimas. Vartojusių bent 1-2 kartus gyvenime kokį nors nelegalų narkotiką, išskyrus marihuaną/hašišą Lietuvos paauglių skaičius atitinka ESPAD vidurkį – **6 proc.** (berniukų 7, mergaičių 5 proc.). Estijoje ir Latvijoje tokių mokinių – 8-9 proc. Daugiausia vartojusių kitus nelegalius narkotikus, išskyrus kanapes – Monake, Bulgarijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, mažiausia – Norvegijoje, Suomijoje, Švedijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje (po 3 proc.).

Buvusio antro pagal populiarumą po marihuanos/hašišo narkotiko **ekstazi** paplitimas nuo 2007 m. sumažėjo – 2011 m. jį bent vieną–du kartus per gyvenimą vartojo 2 proc. visų mokinių (2007 m. - 3,4 proc.); nuo jo nedaug atsilieka dabar esantys antroje vietoje **amfetaminai**, kuriuos bent kartą – du per gyvenimą yra bandę vartoti 2,8 proc. paauglių, bet ir jų vartojimas šiek tiek sumažėjo. Nelegalių narkotikų vartojimo paplitimas ir jo kaita nuo 2007 metų matoma 5-4 diagramoje.

5-4 diagrama. Nelegalių narkotikų vartojimas bent kartą per gyvenimą (proc., visi mokiniai)

Pažymėtina, kad kadangi daugumą nelegalių narkotikų vartoja nedidelė dalis mokinių, kelių procento dalių svyravimai į vieną ar kitą pusę lieka statistinės paklaidos ribose ir pagal tokius mažus pokyčius sunku spręsti apie ryškesnes kaitos tendencijas. Visumoje galima konstatuoti, kad nelegalių narkotikų vartojimas pakito nedideliu laipsniu ir daugumos narkotikų paplitimas atitinka ESPAD vidurkį.

Kiek ryškiau **sumažėjo ekstazi, anabolinių steroidų** vartojimas (ekstazi vartojimas -2 proc. , ESPAD vidurkis -3 proc.); **Amfetaminų (3 proc.), LSD ir kitų haliucinogenų, (2 proc.), GHB** vartojimo paplitimas praktiškai nepakito ir sutampa su ESPAD vidurkiu. Labiausiai padidėjo, kaip jau minėta, kanapių vartojimas, tarp mažiau populiarių narkotikų **padidėjo kokaino** ir, mažesniu laipsniu, **heroino, haliucinogeninių grybų** vartojimas.

Anabolinių steroidų vartojimas šalyje liko toks pat - apie **2** proc. Panašiam lygyje lieka (nežymiai sumažėjo) **LSD ir kitų haliucinogenų** vartojimas – nuo 2,2 iki **1,9** proc.

Šiek tiek padidėjo **kokaino** vartojimo paplitimas - nuo 1,5 iki **2** proc., (**kreko** šiek tiek sumažėjo - nuo 1,2 iki 1 proc.), ESPAD vidurkis – kokaino ir kreko – po 2 proc.

Šiek tiek padidėjo **heroino** vartojimas Lietuvoje: 1999 metais buvęs vienas didžiausių Europoje (4.8 proc.) ir 2007 metais sumažėjęs iki 1,1 proc., 2011 metais jo paplitimas vėl padidėjo iki **1,6** proc. (ESPAD vidurkis – 1 proc.)

Toliau šie tiek didėjo **haliucinogeninių (magiškujų) grybų** vartojimas (nuo 1,2 iki **1,7** proc.), jo paplitimas taip pat atitinka ESPAD vidurkį.

Visi nelegalūs narkotikai labiau paplitę tarp berniukų negu tarp mergaičių, lyčių skirtumai gana nuo 2007 metų padidėjo, sumažėjus mergaičių vartojimui. Kai kuriuos narkotikus yra vartoję kelis kartus daugiau berniukų negu mergaičių. Pavyzdžiui, anabolinius steroidus yra vartoję tik berniukai (3,5 proc. berniukų), ekstazi - berniukų 2,3 proc., mergaičių – 0,3 proc., amfetaminų bent kartą gyvenime yra vartoję 3,5 proc. berniukų ir 2,1 proc. mergaičių, kokaino – atitinkamai 3,4 ir 1,5 proc., heroino – 2,4 ir 0,7 proc.

Vartojimo dažnumas. Visus narkotikus didžiausia dalis mokinių yra vartojusi 1-2 kartus, bet kai kuriuos – marihuaną, kreką, ekstazi, heroiną, anabolinius steroidus – yra vartojusių daugiau negu 40 kartų 15-16 metų mokinių. Kaip ir marihuanos/hašišo atveju, padaugėjo ir beveik visus kitus nelegalius narkotikus vartojusių rečiau – kelis kartus per gyvenimą – mokinių; dažnesnis daugelio narkotikų vartojimas sumažėjo mergaičių tarpe, bet tarp berniukų nemažos dalies narkotikų (tarp jų ir kanapių) vartojimo dažnumas pagal kai kuriuos rodiklius padidėjo.

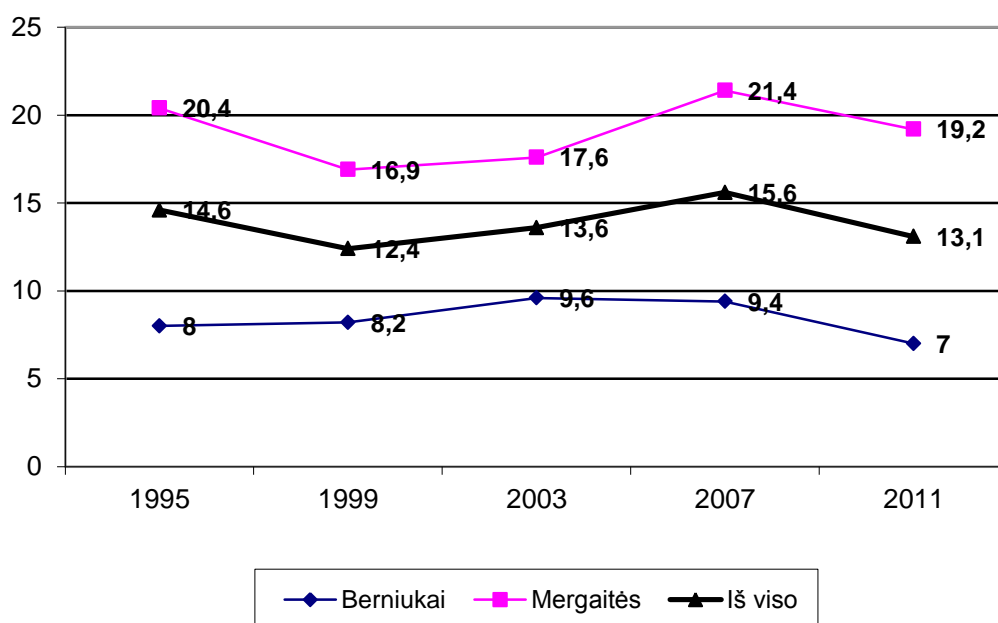
Viso vartojusių nelegalius narkotikus 40 ir daugiau kartų per gyvenimą paauglių sumažėjo nuo 2 iki 1,6 proc. Tad galima manyti, kad narkotikų paplitimo didėjimas susijęs su „eksperimentavimo“, nereguliaraus jų vartojimo modelio plitimu: daugėja eksperimentuojančių, bandžusių juos vartoti kelis kartus per gyvenimą mokinių; bet tai

gali būti ir priklausomybių plitimo pradžia, po kurios gali sekti ir dažno vartojimo didėjimas.

5.2 Legalių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas

Raminamieji ir migdomieji vaistai. Legalių raminamųjų ir migdomųjų vaistų vartojimas tarp paauglių, gydytojui nepaskyrus, Lietuvoje nuo 1999 iki 2007 metų didėjo buvo tarp didžiausių Europoje. Nuo 2007 iki 2011 metų jų vartojimo bent kartą per gyvenimą **paplitimas tarp paauglių šiek tiek sumažėjo** - nuo 15,6 iki **13 proc.**, (5-5 diagrama).

5-5 diagrama. Raminamųjų ir migdomųjų vartojimas bent kartą per gyvenimą (proc.)

Bet Lietuvos paaugliai pagal šių medžiagų vartojimą yra lieka tarp vartojančių daugiausia - trečioje vietoje tarp visų ESPAD šalių po Lenkijos (15 proc.) ir Monako (14 proc.) ir jų dalis dvigubai viršija ESPAD vidurkį (6 proc.). Šių vaistų vartojimo bent kartą per gyvenimą paplitimas panašiu laipsniu sumažėjo tiek tarp mergaičių, tiek tarp berniukų. Lyčių santykis liko toks pat: **šiuos vaistus vartoja daugiau negu dvigubai daugiau mergaičių, negu berniukų** (7 proc. berniukų ir 19 proc. mergaičių). Dauguma vartojusių šiuos vaistus mokinių juos yra vartoję nedažnai – 1-2 kartus per gyvenimą. 1-5 kartus per gyvenimą raminamuosius ir migdomuosius vaistus, gydytojui

nepaskyrus yra vartojusios 15,3 proc. mergaičių ir 6,3 proc. berniukų; dažniau – 2,4 proc. mergaičių ir 0,8 proc. berniukų. Mažiausiai gydytojų nepaskirtų šių vaistų nurodo vartoję Vokietijos, Farerų salų, Moldovos, Ukrainos, Rusijos Federacijos (Maskvos) paaugliai.

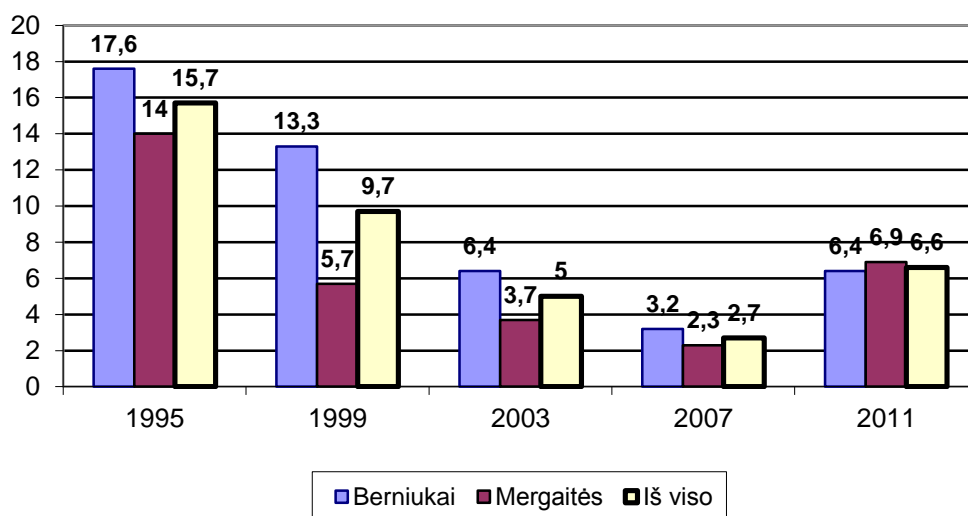
ESPAD duomenys rodo, kad raminamuosius ar migdomuosius vaistus gydytojui nepaskyrus vartoja daugiau paauglių tose šalyse, kuriose daugiau vartojama ir gydytojo paskirtų šių vaistų. 2011 m. pagal bent 1-2 kartus per gyvenimą vartojusių **gydytoju paskirtus** raminamuosius ar migdomuosius mergaičių procentą Lietuva buvo pirmoje vietoje tarp ESPAD šalių (21 proc., ESPAD vidurkis 8 proc., gydytojų paskirtus šiuos vaistus vartojusių berniukų dalis artima vidurkiui).

Raminamųjų ir migdomųjų vaistų vartojimas tarp paauglių, gydytojui nepaskyrus, susijęs ir su aukštais jų prieinamumo vertinimo rodikliais: kad panorėję lengvai ar labai lengvai įsigytų gydytojo nepaskirtų šių vaistų, nurodė 34 proc. Lietuvos paauglių (ESPAD vidurkis - 23 proc.), tarp jų net 41 proc. mergaičių ir 26 proc. berniukų. Šių vaistų prieinamumas dar didesnis, mokinių vertinimu, Lenkijoje (48 proc.) ir Vengrijoje (42 proc.).

Alkoholio vartojimas kartu su tabletėmis (vaistais) nuo 2007 iki 2011 metų šiek tiek sumažėjo: nuo 4,9 proc. iki 4,2 proc. vartojusių bent kartą gyvenime; šis rodiklis yra artimas ESPAD vidurkiui – 5 proc. Tarp berniukų ir mergaičių šis svaiginimosi būdas paplitęs maždaug vienodai: 2007 m. šie psichoaktyviųjų medžiagų mišiniai buvo populiariausi tarp mergaičių, 2011 m. lyčių skirtumai nereikšmingi.

Inhaliantai. Kitas legalias psichoaktyvias medžiagas – inhaliantus - bent kartą per gyvenimą nurodė vartoję **7 proc.** Lietuvos paauglių (tai kiek žemiau už ESPAD vidurkį – 9 proc.).

5-6 diagrama. Inhaliantų vartojimas bent kartą per gyvenimą (proc.)

Inhaliantus vartojusių bent kartą per gyvenimą mokinių dalis nuo 1995 metų nuosekliai mažėjo ir 2007 metais buvo sumažėjusi iki 3 proc. (5-6 diagrama), bet per pastaruosius 4 metus jų vartojimas padidėjo daugiau negu dvigubai.

Pagal inhaliantų vartojimą mergaičių ir berniukų skirtumai statistiškai nereikšmingi. Bet berniukai juos vartoja dažniau ir pastoviau. Dauguma mergaičių (5,4 proc.) inhaliantus vartojo 1-2 k. per gyvenimą. Vartojo inhaliantus bent kartą per paskutinius 12 mėn. - berniukų 2,8 proc., mergaičių 2,3 proc., visų mokinių – 2,5 proc.; vartojo bent kartą per paskutines 30 dienų – berniukų 1,9 proc., mergaičių 0,5 proc., visų mokinių – 1,2 proc.

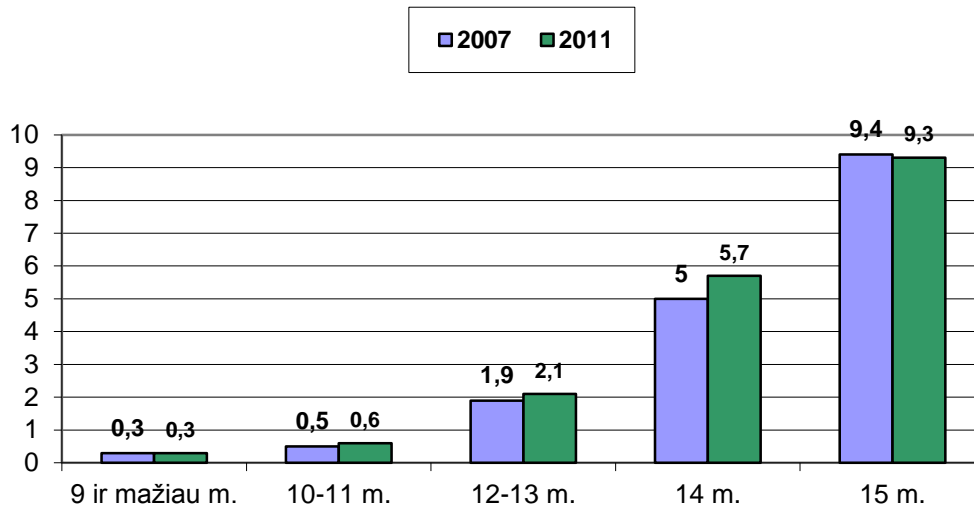
Inhaliantai labiausiai paplitę tarp kaimų ir miestelių bei mažesnių miestų mokinių: bent kartą per gyvenimą juos vartojo 4,4 proc. didžiųjų miestų, 7,8 proc. kitų miestų ir 8 proc. kaimų ir miestelių mokinių. Šie skirtumai gali būti susiję su žymiai mažesniu nelegalių narkotikų prieinamumu kaimo vietovėse ir mažesniuose miestuose.

5.3 Pirmųjų bandymų vartoti narkotikus amžius

Duomenys rodo, kad pirmųjų bandymų vartoti populiariausią nelegalų narkotiką – kanapes/marihuaną/hašišą skaičius didėja proporcingai amžiui ir labai padidėja laikotarpiu nuo 14 iki 15 metų (5-7 diagrama.). Bendra pirmųjų bandymų skaičiaus kaitos tendencija išliko: kaip ir 2007 m., daugiausia paauglių pabandė vartoti šį narkotiką būdami 15 metų. Mokinių, kurie išbandė marihuaną/hašišą 13 m. ir jaunesni,

padaugėjo nedaug – nuo 2,7 iki 3 proc.; pabandžiusių vartoti kanapes devynerių metų ir jaunesnių mokinių skaičius liko toks pat - 0,3 proc. 2011 metais padidėjęs bent kartą gyvenime bandžiusių vartoti šį narkotiką mokinių skaičius labiausiai susijęs su 14 metų amžiaus grupe – pradėjusių vartoti kanapes šio amžiaus mokinių padaugėjo labiausiai.

5-7 diagrama. Pirmųjų bandymų vartoti marihuaną/hašišą amžius (proc.)

Kitų nelegalių narkotikų bandymų vartoti pirmą kartą amžiaus kaitos tendencijos panašios: daugiausia mokinių pirmą kartą pabandė vartoti **amfetaminų, ekstazi** 13-15 metų, bet, nors nedaug, yra ir bandžiusių vartoti šiuos narkotikus 11 m. ir jaunesnių mokinių, daugiausia berniukų: ekstazi vartojo 1 proc. 11 m. ir jaunesnių berniukų (mergaičių – nė viena), amfetaminus – 0,6 proc. tokio amžiaus berniukų. Legalių narkotikų vartojimo pradžios amžius šiek tiek jaunesnis. **Inhaliantus** nemaža dalis mokinių pabandė vartoti 12 metų (5 proc., 13-kos – 7, 14-kos – 8 proc. visų mokinių). Gana daug berniukų labai jauni pabandė inhaliantų (<9 metų – 1,1 proc., mergaičių – 0,3 proc., <11 metų - 1,8 proc. berniukų, 0,5 proc. mergaičių). **Migdomuosius/raminamuosius** vaistus be gydytojo paskyrimo nemaža (2-3 proc.) pradėjo vartoti 12 metų, bet dauguma – 11,2 proc. mergaičių ir 7,9 proc. berniukų – 14 - 15 metų. **Alkoholio su tabletėmis** dauguma pirmą kartą pabandė vartoti taip pat 14-15 metų (berniukų - 1,4, mergaičių – 2,5 proc.), bet labai jauni – 11 metų ir jaunesni – šių mišinių vartojo tik berniukai (1 proc.), mergaitės jų pabandė tik 12 metų.

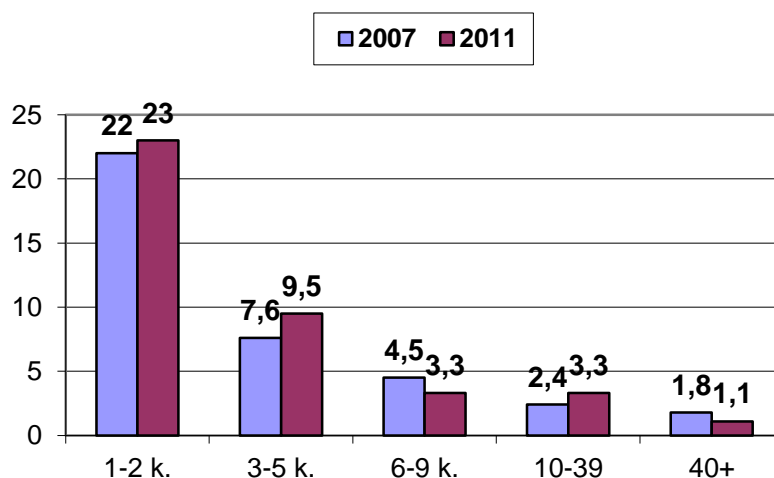
Tad daugelį tiek legalių, tiek nelegalių narkotikų pirmą kartą pabando vartoti labai jauni mokiniai, nors jie sudaro nedidelę dalį vartojusių. Tiek legalius, tiek nelegalius narkotikus jaunesni pradeda vartoti berniukai. Mergaičių vartojimo pradžios amžius, lyginant su 2007 metais, tampa vyresnis.

5.4 Nelegalių ir legalių narkotikų prieinamumas

Galimybę gauti populiariausio nelegalaus narkotiko – kanapių/marihuanos/hašišo mokiniai vertina palankiausiai, lyginant su kitų nelegalių narkotikų - ekstazi ir amfetaminų. Apskritai galimybės gauti kanapių vertinimas šiek tiek sumažėjo: ketvirtadalis – 24,6 proc. visų mokinių mano, kad gauti marihuanos/hašišo jiems būtų gana lengva arba labai lengva (2007 m. taip manė 27,7 proc.); 35,5 proc. mokinių mano, kad gauti marihuanos/kanapių jiems būtų labai ar gana sunku, dar 22 proc. - kad neįmanoma, tad iš viso 57,5 proc. mokinių galimybę gauti šio narkotiko vertina skeptiškai (2003 m. šią galimybę neigiamai vertino 53 proc.). Nežinančių ar galėtų jų gauti mokinių dalis nuo 2007 metų sumažėjo nedaug. Vertindami galimybę gauti ekstazi ir amfetaminų, daugiau negu 67-68 proc. mokinių mano, kad jų gauti būtų gana ir labai sunku arba neįmanoma (2007 m. - 60 proc.), o gana arba labai lengvai mano galį jų gauti 10,7 ir 10,9 proc. mokinių (2007 m. - 16-17 proc.), tad šių nelegalių narkotikų prieinamumo suvokimas taip pat sumažėjo, galimybę jų gauti vertina skeptiškai daugiau mokinių negu prieš ketverius metus.

Pagal objektyvesnį rodiklį - atsakymą į klausimą apie mokinių patirtį – bent kartą gyvenime turėtą proga pabandyti šio narkotiko - matome kiek kitokią tendenciją: nors 2011 m. daugiau mokinių skeptiškai vertino galimybę panorėjus įsigyti narkotikų, realiame gyvenime su šia galimybe buvo susidūrę kiek daugiau mokinių negu prieš ketverius metus. Teigiamai – turėję galimybę pabandyti marihuanos, nors jos ir nebandė - atsakė **40,2 proc.** (2007 m. - 38 proc.) mokinių, tad **44,6 proc.** (2007 m. – 40, proc.) berniukų ir **35,8 proc.** (2007 m. - 35,3 proc.) mergaičių buvo susidūrę su galimybe pabandyti kanapių/marihuanos, daugelis ne vieną kartą (5-8 diagrama). Tai atitinka ir šiek tiek padidėjusį vartojimo 1-2 kartus per gyvenimą paplitimą. Tai rodytų, kad mokinių, ypač berniukų, gyvenime daugėja (galbūt atsitiktinių) progų, kai jie gali pabandyti vartoti kanapes.

5-8 diagrama. Mokinių per gyvenimą turėtų galimybių pabandyti marihuanos/kanapių (nors jų ir nevarėjo) skaičius (proc., visi mokiniai)

Nors dauguma turėjo galimybę pabandyti šio narkotiko 1-2 kartus, 2011 m. padaugėjo susidūrusių su tokiomis progomis 3-5 kartus mokinių; dar 3,3 proc. susidurdavo su tokiomis situacijomis dažnai - daugiau negu 10 kartų, bet 40 ir daugiau kartų turėjusių tokių progų šiek tiek sumažėjo. Berniukai su tokiomis progomis susidūrė dažniau.

Tarp nevartojusiujų kanapių Lietuvos paauglių nurodė turėję progos pabandyti kanapių 1-2 kartus 17 proc. (tai kiek daugiau už ESPAD vidurkį - 15 proc.), bet turėjusių tokių progų daugiau - 3 ir daugiau kartų – Lietuvoje kiek mažiau negu vidutiniškai ESPAD šalyse - 9 proc., ESPAD vidurkis – 12 proc. Latvijos ir Estijos paauglių situacija šiuo atžvilgiu panaši į Lietuvos. Dažniausiai su tokiomis progomis susiduria Čekijos, Prancūzijos, Monako mokiniai – čia 20-25 proc. nebandžiusių marihuanos paauglių buvo susidūrę su tokiomis progomis 3 ir daugiau kartų.

Legalių narkotinių medžiagų prieinamumas didesnis negu nelegalių, bet šiek tiek sumažėjo: kad būtų gana lengva arba labai lengva gauti raminamųjų ar migdomųjų, nurodė 33,5 proc. (2007 m. - 36 proc.) mokinių.

Kaip ir galima tikėtis, nelegalių ir legalių narkotikų prieinamumas labai skiriasi miestuose ir kaimo vietovėse. Kad jiems būtų neįmanoma gauti kanapių, mano 33,7 proc. kaimų ir miestelių mokinių, 14 proc. didžiųjų miestų ir 19 proc. mažesniųjų miestų

mokinių. Su galimybe pabandyti kanapių yra susidūrę 48,6 proc. didžiųjų miestų, 41 proc. kitų miestų ir 30 proc. kaimų ir miestelių mokinių. Kad neįmanoma gauti amfetaminų, mano 46 proc. kaimų ir miestelių, bet tik 22 proc. didžiųjų miestų mokinių; neįmanoma gauti ekstazi - atitinkamai - 44,9 kaimo vietovių ir 23 proc. didžiųjų miestų mokinių. Skiriasi ir legalių medžiagų prieinamumo vertinimai - kad neįmanoma gauti raminamųjų ar migdomųjų mano 28,4 proc. kaimų ir miestelių, 16 proc. kitų miestų, 13 proc. didžiųjų miestų mokinių. Tarp įvairaus tipo mokyklų mokinių šiuo atžvilgiu skirtumų nėra.

Apibendrinimai

- 2011 metais bent 1-2 kartus gyvenime vartojusių kokį nors nelegalų narkotiką paauglių buvo šiek tiek daugiau negu vidutiniškai Europos šalyse – **21 proc.** (27 proc. berniukų ir 16 proc. mergaičių), ESPAD vidurkis - 18 proc. Nuo 2007 m. tokių mokinių padaugėjo maždaug 1 proc.
- Didžiausia dalis mokinių vartojo marihuaną/hašišą (kanapes) - **20 proc.** (25 proc. berniukų ir 14 mergaičių, ESPAD vidurkis 17 proc.). Kanapių vartojimo paplitimas nuo 2007 m. Lietuvoje padidėjo 2 proc., didėjant vartojusių jas 1-2 kartus per gyvenimą paauglių skaičiui.
- Kitų nelegalių narkotikų vartojimas pakito mažai, kai kurių - sumažėjo. Vartojusių bent 1-2 kartus gyvenime kokį nors nelegalų narkotiką, išskyrus kanapes Lietuvos paauglių skaičius atitinka ESPAD vidurkį – **6 proc.** (berniukų 7, mergaičių 5 proc.).
- Kitų nelegalių narkotikų vartojimas pakito nedaug: kiek ryškiau sumažėjo ekstazi, anabolinių steroidų vartojimas, mažesniu laipsniu – amfetaminų, LSD ir kitų haliucinogenų, kreko vartojimas. GHB vartojimas nepakito, šiek tiek padidėjo kokaino, heroino, haliucinogeninių grybų vartojimas.
- Išlieka tendencija, kad eksperimentuojančių, bandžiusių kanapes vartoti vieną ar kelis kartus gyvenime paauglių padaugėjo didesniu mastu, negu vartojančių jas dažniau ar reguliariai. Bet padaugėjo, nors nedideliu mastu, ir dažnai kanapes vartojusių berniukų, kartu šiek tiek sumažėjus mergaičių vartojimo dažnumui. Galima konstatuoti nedidelį marihuanos

vartojimo dažnumo padidėjimą tarp berniukų ir nedidelį vartojimo dažnumo sumažėjimą tarp mergaičių.

- Kanapių ir kitų nelegalių narkotikų vartojimo paplitimas labai skiriasi pagal vietovės urbanizacijos laipsnį – didžiuosiuose miestuose jie paplitę beveik dvigubai labiau negu kaimo vietovėse.
- Visi nelegalūs narkotikai labiau paplitę tarp berniukų negu tarp mergaičių, kai kuriais atvejais lyčių skirtumai gana dideli ir nuo 2007 metų padidėjo, ypač sumažėjus mergaičių vartojimui. Tarp berniukų pagal kai kuriuos rodiklius padidėjo dalies narkotikų (tarp jų ir kanapių) vartojimo dažnumas.
- Legalių narkotikų vartojimas per ketverius metus pakito nevienodai. Vartojusių bent kartą per gyvenimą legalias psichoaktyvias medžiagas - **raminamuosius ar migdomuosius vaistus, gydytojui nepaskyrus** - paauglių Lietuvoje buvo **13 proc.**, tarp jų 7 proc. berniukų ir 19 proc. mergaičių. Nors nuo 2007 metų jų vartojimas 2 proc. sumažėjo, Lietuvos paaugliai pagal jų nurodomą šių medžiagų vartojimą yra trečioje vietoje tarp ESPAD šalių. Taip pat Lietuva pirmauja Europoje pagal bent 1-2 kartus per gyvenimą vartojusių gydytojų paskirtus raminamuosius ir migdomuosius vaistus mergaičių dalį.
- **Alkoholio vartojimas kartu su tabletėmis** (vaistais) nuo 2007 metų sumažėjo, nors nedideliu laipsniu.
- Kitas legalias psichoaktyvias medžiagas – **inhaliantus** - bent kartą per gyvenimą nurodė vartoję **7 proc.** Lietuvos paauglių (tai kiek žemiau už vidurkį – 9 proc.). **Inhaliantų vartojimo paplitimas tarp Lietuvos mokinių nuo 2007 metų padidėjo daugiau negu dvigubai.** (2007 m. juos nurodė vartoję 3 proc.).
- Inhaliantai labiausiai paplitę tarp kaimų ir miestelių bei mažesnių miestų mokinių, mažiau – tarp didžiųjų miestų mokinių.
- Raminamuosius ir migdomuosius vaistus nurodė vartojusios dvigubai daugiau mergaičių, negu berniukų, tai vienas didžiausių lyčių skirtumų tarp ESPAD šalių. Berniukai legalius narkotikus, ypač inhaliantus, vartoja dažniau negu mergaitės.

- Dauguma mokinių pirmą kartą pabandė tiek legalių, tiek nelegalių narkotikų būdami 13-15 metų. Bet nemaža dalis tiek legalių, tiek nelegalių narkotikų pirmą kartą pabando vartoti labai jauni (9-11 metų) mokiniai, nors jų dalis tarp vartojusių nėra didelė. Tiek legalius, tiek nelegalius narkotikus jaunesni pradeda vartoti berniukai.
- Nelegalių narkotikų prieinamumas, mokinių vertinimu, šiek tiek sumažėjo, galimybę jų gauti vertina skeptiškai daugiau mokinių negu prieš ketverius metus. Šiek tiek padaugėjo atvejų, kai mokiniai susidūrė su galimybe pabandyti kanapių, nors jų ir nebandė. Tai rodytų, kad mokinių, ypač berniukų, gyvenime tokių progų daugėja.
- Nelegalių narkotikų prieinamumas labai skiriasi didžiuosiuose miestuose ir kaimo vietovėse. Kaimuose ir mažesniuose miestuose jis žymiai mažesnis. Tarp įvairaus tipo mokyklų mokinių šiuo atžvilgiu skirtumų nėra.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad pagal pagrindinius tyrimo rodiklius Lietuvos rezultatai nuo bendro ESPAD vidurkio labai reikšmingai nesiskiria, išskyrus aukščiau aptartus atvejus: Lietuva yra daugiau negu dvigubai aukščiau už vidurkį pagal gydytojų nepaskirtų raminamųjų/migdomųjų vaistų vartojimą; aukštesni už ESPAD vidurkį yra ir rūkymo bei alkoholio vartojimo per 30 dienų iki apklausos rodikliai, šiek tiek aukštesni taip pat marihuanos/hašišo vartojimo per gyvenimą rodikliai. Ryškiau žemesni už ESPAD vidurkį yra per paskutinį vartojimo epizodą suvartoto alkoholio kiekio rodikliai.